

Studenckie Forum Prawnicze i Administracyjne

Nr 2024

Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytetu Zielonogórskiego

Studenckie Forum Prawnicze i Administracyjne

Rocznik

Nr 2024

Wydawca

Uniwersytet Zielonogórski

Komitet redakcyjny**Redaktor naczelny:**

dr Magdalena Skibińska

Z-ca redaktora naczelnego:

Natalia Sztegner

Członkowie Komitetu:

dr Anna Chodorowska

dr Grzegorz Góralczyk

dr Agnieszka Kania

dr Witold Sawicz

dr Magdalena Skibińska

dr Ewa Żołnierczyk

mgr Calina Piszcz

Rada naukowa**Przewodnicząca Rady:**

ks. dr hab. Tadeusz Stanisławski, prof. UZ

Członkowie Rady:

dr hab. Joanna Długosz – Józwiak, prof. UAM

dr hab. Anna Musiała, prof. UAM

dr hab. Martyna Łaszewska – Hellriegel, prof. UZ

dr. hab. Krzysztof Wesołowski, prof. US

dr hab. Andrzej Bisztyga, prof. UZ

ISSN: 2720-3298

Adres redakcji:

Studenckie Forum Prawnicze i
Administracyjne Uniwersytet Zielonogórski
Wydział Prawa i Administracji
Plac Słowiański 9, 65-069 Zielona Góra
e-mail: sfpauz@gmail.com

Spis treści

SŁOWO WSTĘPNE5

Tatiana Lewczenko

Problematyka jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego.....6

Anna Pietruszewska, Angelika Zaruczyńska

Rozważania nad prawem do czystego środowiska na tle orzecznictwa Sądu

Najwyższego oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka..... 16

Karolina Szakoła

Analiza wybranych przyczyn umorzeń postępowania egzekucyjnego z urzędu 26

Jakub Znaniński

Sztuczna inteligencja i jej zastosowanie w wymiarze sprawiedliwości – wybrane

aspekty 34

SŁOWO WSTĘPNE

Drodzy Czytelnicy,

przedstawiamy Państwu kolejny, piąty numer Rocznika. Dziękujemy za zainteresowanie opublikowaniem prac naukowych na łamach naszego periodyku i zachęcamy do składania tekstów w przyszłości. Zapewniamy, że dokładamy wszelkich starań, aby poziom publikowanych w naszym czasopiśmie prac nieustannie wzrastał a tematyka dotyczyła aktualnych i ważnych zagadnień z zakresu prawa i administracji.

W niniejszym numerze mogą zapoznać się Państwo z czterema ciekawymi pracami studentów Wydziałów Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego i Zielonogórskiego. Pierwszy z prezentowanych artykułów autorstwa Tatiany Lewczenko dotyczy problematyki jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego. Autorka omawia w nim różne rodzaje jurysdykcji, jakie posiada Trybunał, wskazując granice jego kognicji. Prezentuje także dotychczasowe orzecznictwo różnych sądów i trybunałów międzynarodowych wykazując potrzebę nowelizacji norm prawa międzynarodowego i wdrożenia nowych rozwiązań prowadzących do zachowania międzynarodowego ładu i bezpieczeństwa. W kolejnym artykule, przygotowanym przez Annę Pietruszewską oraz Angelikę Zaruczyńską, pt. „Rozważania nad prawem do czystego środowiska na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka” omówione zostały obowiązki państwa w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa ekologicznego, co wynika z przepisów Konstytucji RP, a także art. 2 i 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Po rozważeniu orzecznictwa Sądu Najwyższego i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, a także ustawodawstwa i judykatów francuskich autorki zajęły stanowisko, że choć zgodnie ze standardami praw człowieka jakość środowiska jest warunkiem pełnej realizacji praw podstawowych, to prawo do czystego środowiska w polskim systemie prawnym – inaczej niż w porządkach obcych – nie stanowi samo w sobie dobra osobistego i może być chronione jedynie w sytuacjach, gdy jego naruszenie pozostaje w ścisłym związku z innymi dobrami osobistymi, takimi jak zdrowie czy prawo do życia prywatnego. W konsekwencji autorki wskazały, że pożądane jest podjęcie działań mających na celu ujednoczenie tej kwestii na arenie międzynarodowej. Następnie Karolina Szakoła dokonała analizy wybranych przyczyn umorzeń postępowania egzekucyjnego z urzędu, odnosząc się do podstaw zawartych w art. 824 k.p.c. W ostatnim artykule autorstwa Jakuba Znanięckiego pt. „Sztuczna inteligencja i jej zastosowanie w wymiarze sprawiedliwości – wybrane aspekty” poruszone zostały niezwykle aktualne problemy związane z zastosowaniem AI w sądownictwie. Autor wskazał na te obszary, które jego zdaniem mogłyby zostać wsparte zastosowaniem sztucznej inteligencji oraz nakreślił zalety i wady korzystania z AI konstatując, że umożliwią one prowadzenie spraw strony, porozumiewanie się, konsultacje, czynności procesowe znacznie szybciej niż dotychczas, co może pozytywnie wpłynąć na ekonomikę postępowania sądowego.

Składam w tym miejscu serdeczne podziękowania wszystkim recenzentom oraz członkom Komitetu Redakcyjnego Studenckiego Forum Prawniczego i Administracyjnego za wsparcie i pomoc udzieloną przy powstaniu tego numeru. Wszystkim Czytelnikom życzę zaś przyjemnej lektury.

dr Magdalena Skibińska
Redaktor Naczelna

Problematyka jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego

Wprowadzenie

Liczne konflikty zbrojne i wojny w XX wieku oraz naruszenia postanowień międzynarodowych paktów i konwencji przez poszczególne państwa stały się powodem zaniepokojenia zarówno wśród przywódców państw, jak i ogółu społeczeństwa. Doprowadziło to do konieczności zrzeszenia się w celu zapewnienia przestrzegania norm prawa międzynarodowego oraz tym samym wszechświatowego pokoju. W 1998 r. na konferencji w Rzymie państwa uchwały Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego¹, który został jednym z podstawowych aktów prawnych (obok Reguł Procesowych i Dowodowych, Elementów Definicji Zbrodni oraz Regulaminu Trybunału) funkcjonowania niezależnego, stałego, pierwszego w historii Międzynarodowego Trybunału Karnego powołanego do sądenia indywidualnych sprawców najcięższych zbrodni, do których zalicza się zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne, zbrodnie ludobójstwa oraz zbrodnie agresji².

Jurysdykcja *ratione materiae* i *personae*

Powyższe zbrodnie określają granice jurysdykcji materialnej (jurysdykcja *ratione materiae*), która została zawarta w art. 5 SR oraz jest strukturalnie połączona z poszczególnymi przepisami opisującymi działania tych czterech rodzajów zbrodni, które podlegają właściwości MTK. Przy rozstrzygnięciu przez Izbę Przygotowawczą, czy została popełniona określona zbrodnia, MTK posiłkuje się "Elementami Definicji Zbrodni", które zawierają wskazówki dla Trybunału w zakresie interpretacji i stosowania przepisów prawa materialnego w stosunku do każdej pojedynczej sprawy i składanego wniosku o rozstrzygnięcie. Kolejnym niezbędnym elementem jest kwestia indywidualnej odpowiedzialności karnej sprawcy powyżej 18 lat³, którą można zastosować tylko wobec osób fizycznych (wyłączone są Państwa-Strony, organizacje międzynarodowe oraz inne podmioty prawa międzynarodowego)⁴. Ponadto od odpowiedzialności tej nie zwalnia immunitet wynikający z pełnienia funkcji publicznej, fakt popełnienia zbrodni przez podwładnego, ani popełnienie tej zbrodni na rozkaz⁵. Bardzo często przed trybunałami i sądami międzynarodowymi dowódcy oraz głowy państwa powołują się na immunitet ze

¹ Dalej: MTK.

² Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (Dz.U. z 2003 r., nr 78, poz. 708). Dalej: SR.

³ Art. 26 SR.

⁴ Art. 25 SR.

⁵ Art. 27 w zw. z art. 25 SR.

względu na pełnienie funkcji publicznej⁶ i usprawiedliwienie się, że doszło do popełnienia najcięższych zbrodni podlegających jurysdykcji w imię dobra państwa i zachowania pokoju, lecz SR jednoznacznie wyłącza i nie dopuszcza takich sytuacji chroniąc przed bezprawiem i samowolnym stosowaniem prawa ustanawiając tym samym zasadę irrelewantności pełnionej funkcji publicznej. Potwierdza to *sprawa Omara Hassana Ahmada Al Bashira*⁷ tocząca się przed MTK, gdzie oskarżony był Prezydentem Republiki Sudanu w czasie popełnienia m.in. takich przestępstw jak: zbrodnie przeciwko ludzkości (morderstwa, eksterminacje ludności, przymusowe przesiedlenia, tortury, gwałty), zbrodnie wojenne (zamierzone ataki na ludność cywilną jako taką lub na poszczególne osoby cywilne niebiorące udziału w działaniach wojennych, grabieże) oraz zbrodnie ludobójstwa (zabicie, spowodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub psychicznego rozstroju zdrowia, podjęcie się działań docelowo i umyślnie prowadzących do zniszczenia grupy ludności) w latach 2003-2008 w Darfurze. Powoływanie się na brak jurysdykcji MTK ze względu na skorzystanie z immunitetu jurysdykcyjnego przez sprawcę oraz opieranie się na stwierdzeniu przez Królestwo Jordanii, że nakaz aresztowania oskarżonego godziłby w zasadę przestrzegania postanowień innego, wiążącego państwa-strony traktatu⁸ jest bezprawne i bezzasadne na podstawie równego zastosowania do wszystkich osób, bez jakichkolwiek różnic wynikających z pełnienia funkcji publicznej⁹. Ponadto immunitety i inne przywileje związane z pełnieniem funkcji publicznej danej osoby, przewidziane przez prawo krajowe lub międzynarodowe, nie stanowią przeszkody do wykonywania jurysdykcji Trybunału wobec takiej osoby¹⁰. Co więcej, Statut przewiduje szczególną sytuację, w której obowiązują zobowiązania określone w Statucie, mogą stać się obowiązkiem państwa nie w wyniku przyjęcia przez Państwa-Stronę Statutu, ale w wyniku i na mocy Karty Narodów Zjednoczonych¹¹. Artykuł 21 §1 pkt b SR stanowi wprost, iż zastosowanie znajdują odpowiednie traktaty oraz zasady i reguły prawa międzynarodowego, tudzież art. 103 KNZ stanowiący o kolizji pomiędzy postanowieniami traktatów a regulacjami Karty Narodów Zjednoczonych nakazuje zastosować regulacje KNZ oraz nadaje pierwszeństwo spełnianiu obowiązków wynikających z Karty. Obowiązki te mają służyć wykonywaniu funkcji ONZ oraz urzeczywistniania jej celów zawartych w preambule KNZ (takich jak: ochrona ludzkości od klęsk wojny, ochrona przed naruszeniami podstawowych praw i wolności człowieka, utrzymanie sprawiedliwości oraz zapewnienie światowego bezpieczeństwa i pokoju)¹².

Jurysdykcja *ratione iuris*

Możliwość powoływania się na inne źródła prawa międzynarodowego oraz ogólne zasady prawa wyinterpretowane przez Trybunał z praw krajowych różnych systemów prawnych świata¹³ prowadzi do jurysdykcji *ratione iuris*, strukturalnie połączonej i

⁶ M. Kałduński, *Immunitet państwa a systemowy charakter prawa międzynarodowego* (w:) *Państwo a prawo międzynarodowe jako system prawa*, red. R. Kwiecień, Lublin 2015, s. 265.

⁷ *Sprawa MTK Prokurator v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir* ICC-02/05-01/09.

⁸ Obowiązki Jordanii wynikające z Konwencji z 1953 r. (Convention on the Privileges and Immunities of the Arab League).

⁹ Art. 27 §1 SR.

¹⁰ Art. 27 §2 SR.

¹¹ Dalej KNZ.

¹² Art. 104 wraz z preambułą KNZ.

¹³ Art. 21 SR.

pochoǳącej ze Statutu Mięǳynarodowego Trybunału Sprawiedliwosci określającego ųródła prawa mięǳynarodowego, na podstawie których opiera się jurysdykcja kaędego mięǳynarodowego trybunału¹⁴.

Jurysdykcja *ratione temporis*

Jeśli chodzi o przesłankę czasową kompetencji MTK, zastosowanie znajduje art. 11 SR, który wprost określa przyjęcie postanowień Statutu przez państwo-stronę jako czas, od którego obowiązuje jurysdykcja Trybunału w razie popełnienia najcięższych zbrodni¹⁵. Jednocześnie jurysdykcją objęte są wyłącznie zbrodnie popełnione po wejściu w życie Statutu, czyli po 1 lipca 2002 r. Problem zarówno w orzecznictwie, jak i w praktyce stanowi jednak moment legalnego wszczęcia postępowania, rozpoczęcie dochodzenia przez Prokuratora, który jest jednym z organów MTK i do którego kompetencji należy “przyjmowanie zawiadomień i innych informacji o zbrodniach podlegających jurysdykcji Trybunału, badanie tych zawiadomień i informacji oraz prowadzenie postępowania przygotowawczego”¹⁶. A więc wszystkie niezbędne czynności podjęte “w celu ustalenia prawdy materialnej oraz wszystkie fakty i dowody wyjaśniające kwestię odpowiedzialności karnej na podstawie Statutu” oraz “środki w celu zapewnienia skuteczności postępowania przygotowawczego w sprawach o zbrodnie podlegające jurysdykcji Trybunału i wykonując swoje obowiązki w tym zakresie”¹⁷ są integralną i nierozłączną częścią postępowania przygotowawczego, które z kolei jest jednym z pierwszych legalnych i prawomocnych działań dochodzenia MTK, wiążącą strony postępowania. Ponadto, publiczne ogłoszenie Prokuratora o zamiarze rozeznania się i podjęcia działań w konkretnej sprawie także jest uważane w praktyce za rozpoczęcie dochodzenia¹⁸. Nawet odstąpienie od Statutu przez Państwo-Stronę nie jest wyłączeniem jurysdykcji Trybunału, jeśli zbrodnie podlegające tej jurysdykcji zostały popełnione w czasie obowiązywania przestrzegania postanowień Statutu. *Republika Burundi*, w której Prokurator wszczął śledztwo poprzez rozpoczęcie postępowania przygotowawczego na kilka miesięcy przed zawiadomieniem złożonym przez Państwo-Stronę o odstąpieniu od Statutu i przed wejściem w życie z chwilą potwierdzenia zarzutów przez Izbę Przygotowawczą. Niezależnie od powyższych okoliczności, w tej sprawie istniała jurysdykcja MTK.

Jurysdykcja *ratione loci*

MTK może sprawować sąd nad obywatelami Państwa-Strony¹⁹. To daje możliwość osądzenia sprawcy będącego obywatelem Państwa-Strony, nawet jeżeli zbrodnia zostanie popełniona na terytorium nieobjętym jurysdykcją Trybunału. Statut Rzymski obowiązuje na terytorium wszystkich państw, które dokonały ratyfikacji Statutu MTK.

¹⁴ Art. 38 Statutu Mięǳynarodowego Trybunału Sprawiedliwosci.

¹⁵ Patrz: wprowadzenie; art. 5 SR.

¹⁶ Art. 42 SR.

¹⁷ Art. 54 SR

¹⁸ Art. 15 w zw. z art. 53 SR, Office of the Prosecutor, Policy Paper on Case Selection and Prioritisation (Int'l Crim. Ct.), https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/20160915_OTP-Policy_Case-Selection_Eng.pdf (dostęp: 08.01.2025).

¹⁹ Art. 29 Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów.

Dodatkowo art. 12 SR uszczegóławia, że zbrodnie popełnione na pokładzie statku wodnego lub powietrznego (co określa się na podstawie rejestracji) Państwa-Strony również podlegają jurysdykcji Trybunału. Przyjęty w Statucie zakres jurysdykcji terytorialnej obejmuje wszelkie zbrodnie popełnione na terytorium Państwa-Strony²⁰. Trybunał zatem dysponuje w takiej sprawie jurysdykcją bez względu na obywatelstwo sprawcy²¹, co daje możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności także obywatela państwa, które nie jest stroną SR²².

Rozszerzenie jurysdykcji Trybunału

Statut Rzymski oprócz ogólnie przyjętych i stosowanych granic jurysdykcji MTK, zawiera także niektóre mechanizmy pozwalające pociągnąć do odpowiedzialności sprawców m.in. poprzez użycie innej procedury. Przytoczona wyżej okrutna sytuacja w Darfurze²³ nakłoniła Radę Bezpieczeństwa ONZ do wydania rezolucji przedstawiając Prokuratorowi MTK sytuację wskazującą na popełnienie zbrodni. Mechanizm ten jest zawarty w art. 13 SR, zgodnie z którym: „Trybunał może wykonywać jurysdykcję (...), jeżeli sytuacja wskazująca na popełnienie jednej lub więcej zbrodni, zostanie przedstawiona Prokuratorowi przez Radę Bezpieczeństwa (...)”.

Kolejną możliwością wszczęcia postępowania przez MTK jest uznanie jurysdykcji przez państwo, które nie jest Państwem-Stroną, w drodze deklaracji w odniesieniu do danej zbrodni²⁴. Jako przykład jest *złożenie deklaracji przez Ukrainę* uznająca jurysdykcję MTK co do aktów popełnionych na terytorium Ukrainy od 20.02.2014 r.²⁵, rozciąga jurysdykcję na wydarzenia mające miejsce po Euromajdanie, w tym przejęcie Krymu, wojna w Donbasie czy zestrzelenie lotu 17 linii Malaysia Airlines, a także późniejsze wydarzenia, również te z lat 2022 i 2023, gdyż deklaracja nie zawiera daty końcowej. Deklaracja ta przyznaje MTK jurysdykcję²⁶ wobec Ukrainy nad zbrodniami przeciwko ludzkości i zbrodniami wojennymi popełnionymi wobec narodu ukraińskiego przez najwyższych urzędników rosyjskich, a także przywódców organizacji terrorystycznych (Donieckiej Republiki Ludowej i Ługańskiej Republiki Ludowej)²⁷. Ponadto ten akt prawny nie ogranicza jurysdykcji MTK tylko do zbrodni popełnianych przez wskazane w niej podmioty. W odpowiedzi na nakaz aresztowania w związku z licznymi deportacjami, szczególnie dzieci, Władimira Putina oraz rosyjskiej Komisarz do spraw dzieci Marii

²⁰ Tzw. *forum delicti commissi*. Zob.: A. Zmarzły, *Jurysdykcja Międzynarodowego Trybunału Karnego nad rosyjską „specjalną operacją wojskową” w Ukrainie - osądzenie „rosyjskiej wielkiej trójki*, *Palestra* 2023/7, s. 62.

²¹ Sprawa Democratic Republic of the Congo v. Belgium, Case concerning the arrest warrant of 11 april 2000, wyrok MTS z 14.02.2002 r.

²² A. Zmarzły, *Jurysdykcja ...*, s. 62.

²³ Sprawa MTK Prokurator v. Omara Hassana Ahmada Al Bashira.

²⁴ Art. 12 ust. 3 SR.

²⁵ Deklaracja Ukrainy z 8.09.2015 r., https://www.icc-cpi.int/iccdocs/other/Ukraine_Art_12-3_declaration_08092015.pdf (dostęp: 15.12.2024 r.).

²⁶ A. Zmarzły, *Jurysdykcja...*, s. 69. Należy podkreślić, że część przedstawicieli doktryny opowiada się za koniecznością składania wyraźnej i jednoznacznej deklaracji w przedmiocie danego przestępstwa lub sytuacji, do której się odnosi. Zobacz szerzej: P. Hofmański, H. Kuczyńska, *Międzynarodowe prawo karne*, Warszawa 2020; S. Bourgon, H.-P. Kaul (w:) *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary. T. 1*, red. A. Cassese, P. Gaeta, J.R.W.D. Jones, Oxford 2002, s. 563.

²⁷ A. Zmarzły, *Jurysdykcja...*, s. 69. Więcej w: J. Junko, *Ambasador specjalny MSZ Ukrainy: przywódcy Rosji powinni być traktowani jak naziści*, wywiad z ambasadorem specjalnym ukraińskiego MSZ ds. międzynarodowego prawa karnego Antonem Korynewyczem, Polska Agencja Prasowa, Kijów, 7.08.2022 r., <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1392338%2Cambasador-specjalny-msz-przywodcy-rosji-powinni-byc-traktowani-jak-nazisci> (dostęp: 08.01.2025).

Lwowej-Bielowej wydany 17.03.2022 przez MTK, władze rosyjskie zaprzeczyły istnieniu jakiegokolwiek możliwości ingerencji ze strony Trybunału, gdyż Federacja Rosyjska nie jest stroną Statutu Rzymskiego i jego postanowienia nie są dla państwa wiążące²⁸.

Jednak orzecznictwo MTK wskazuje na poprzednie podobne sytuacje, w których zaistniała jurysdykcja Trybunału, jak chociażby deportacje ponad 670 000 osób z grupy etnicznej przebywających w Republice Związku Mjanmy do Bangladeszu²⁹, co też zostało uznane za zbrodnie ludobójstwa³⁰, podczas gdy Mjanma nie jest stroną Statutu Rzymskiego, a Bangladesz ratyfikował ten akt prawny w 2010 r. (w tym samym roku wszedł on w życie). Mjanma odmówiła jurysdykcji MTK w sprawie, zostając przy twierdzeniu, iż godziłoby to w postanowienia konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów (co nie jest podpisane przez stronę nie obowiązuje) oraz w przekonanie, że Trybunał działa w imieniu, za zgodą i w obrębie Państw-Stron. Jednak w odpowiedzi na oświadczenie Mjanmy, MTK jednoznacznie podkreślił cele jurysdykcji zawarte w preambule Statutu MTK³¹ oraz fakt, że ponad 120 państw przyczyniło się do powstania Trybunału będących reprezentantami większej części wspólnoty międzynarodowej, Trybunału, który posiada obiektywną osobowość międzynarodową, a nie osobowość uznaną tylko przez państwa powołujące, a także zdolność do przeciwdziałania bezkarności najpoważniejszych zbrodni będących przedmiotem troski wspólnoty międzynarodowej. Ponadto, obowiązuje zasada w prawie międzynarodowym o kompetencji międzynarodowego trybunału do określenia zakresu swojej jurysdykcji i dokonywania wykładni w tym zakresie³². Warto stwierdzić, iż wystarczające dla zaistnienia jurysdykcji Trybunału byłoby zrealizowanie co najmniej jednego ze znamion zbrodni na terenie Państwa-Strony³³, które znalazłoby oparcie także w krajowych regulacjach Mjanmy³⁴ i Bangladeszu³⁵ (zarówno kodeks karny Mjanmy, jak i Bangladeszu przewiduje odpowiedzialność karną dla sprawców za przestępstwa popełnione poza granicami kraju). Stwierdzenie to znajduje odzwierciedlenie w regulacjach międzynarodowych, ale przede wszystkim w regulacjach krajowych. *Per analogiam* ustawodawstwo Ukrainy przewiduje możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności osoby w ramach prawa krajowego, która popełniła chociażby część przestępstwa na obszarze państwa oraz wystarczające jest działanie chociażby jednego ze współuczestników na tym terytorium.

²⁸ A. Zmarzły, *Jurysdykcja...*, s. 69.

²⁹ Urząd Prokuratora MTK, *Prosecution's Request for a Ruling on Jurisdiction under Article 19(3) of the Statute*, 9.04.2018 r., punkt 2.

³⁰ Rada Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych, *Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights in Myanmar, Advance Unedited Version, A/HRC/37/70*, 9.03.2018 r., § 65.

³¹ Preambuła Statutu MTK.

³² Reguły Procesowe i Dowodowe: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rules-of-Procedure-and-Evidence.pdf> (dostęp: 08.01.2025).

Elementy Definicji Zbrodni <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf> (dostęp: 08.01.2025).

³³ Zarówno kodeks karny Mjanmy, jak i Bangladeszu przewiduje odpowiedzialność karną dla sprawców za przestępstwa popełnione poza granicami kraju.

³⁴ W myśl § 3 kodeksu karnego Republiki Związku Mjanmy z 1861 r. „any person liable, by any law in force in the Union of Burma, to be tried for an offence committed beyond the limits of the Union of Burma shall be death with according to the provisions of this Code for any act committed beyond the Union of Burma in the same manner as if such act had been committed within the Union of Burma”.

³⁵ Zgodnie z art. 2 kodeksu karnego Ludowej Republiki Bangladeszu z 1860 r. „every person shall be liable to punishment under this Code and not otherwise for every act or omission contrary to the provisions thereof, of which he shall be guilty within Bangladesh”.

Immunitet najwyższych przedstawicieli państwowych a międzynarodowe prawo karne

Zgodnie z zasadą komplementarności³⁶, dzięki której dostępna jest możliwość zastosowania orzecznictwa innych sądów i trybunałów międzynarodowych, należy przytoczyć przykład sprawy skierowanej do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości o nakaz aresztowania ministra spraw zagranicznych Demokratycznej Republiki Kongo (dalej: DRK) Abdulaye Yerodia Ndombasi złożony przez Belgię w związku z popełnieniem poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego oraz złożenie prośby dla innych państw i Interpolu o ekstradycję oskarżonego do Belgii. W odpowiedzi na nakaz aresztowania, DRK oświadczyła, że Belgia naruszyła zasadę międzynarodowego prawa zwyczajowego dotyczącą nietykalności i immunitetu karnego urzędujących ministrów spraw zagranicznych. Po rozpatrzeniu sprawy Trybunał zauważył, że w zwyczajowym prawie międzynarodowym immunitety przyznawane ministrom spraw zagranicznych nie są przeznaczone dla ich osobistej korzyści, ale w celu zapewnienia skutecznego wykonywania ich funkcji w imieniu państw. Podkreślił też, że immunitet jurysdykcyjny, jakim cieszą się ministrowie spraw zagranicznych, nie oznacza, że są oni bezkarni za jakiegokolwiek przestępstwa, które mogli popełnić, niezależnie od ich wagi. Z drugiej jednak strony, w chwili popełnienia tych czynów oskarżony nie był obywatelem Belgii, żaden obywatel Belgii nie był ofiarą rzekomej przemocy wynikającej z zarzucanych przestępstw oraz na moment wydawania i rozpowszechniania nakazu aresztowania ministra nie było na terytorium Belgii. W orzeczeniu, biorąc pod uwagę charakter i cel nakazu, Trybunał stwierdził, że samo jego wydanie stanowiło naruszenie zobowiązań Belgii wobec DRK w zakresie naruszenia immunitetu. W wyroku tym MTS³⁷ podkreślił, że w prawie międzynarodowym podobnie jak przedstawiciele dyplomatyczni i konsularni, tak i niektórzy wyżsi urzędnicy państwowi, jak głowa państwa, szef rządu i minister spraw zagranicznych, korzystają z immunitetu od jurysdykcji karnej oraz cywilnej innych państw. Jednak, pełnienie funkcji głowy państwa, szefa rządu, członka rządu lub parlamentu, wybranego przedstawiciela lub funkcjonariusza państwowego nie może w żadnym wypadku zwalniać od odpowiedzialności lub dawać samoistnej podstawy do zmniejszenia kary³⁸. Ta wykreowana linia orzecznicza utrwała ukształtowany w trakcie sprawy *Augusta Pinocheta* przez Izbę Lordów zwyczaj międzynarodowego prawa karnego, który całkowicie znosi działanie immunitetu materialnego, jeżeli chce z niego skorzystać sprawca zbrodni prawa międzynarodowego³⁹.

Jurysdykcja uniwersalna

“Przez jurysdykcję rozumie się upoważnienie sądów danego kraju do podjęcia czynności mających na celu pociągnięcie sprawcy zbrodni wagi międzynarodowej do

³⁶ Art. 21 ust. 2 i 3 SR.

³⁷ Sprawa Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, *Democratic Republic of the Congo v. Belgium*, Case concerning the arrest warrant of 11 april 2000, wyrok z 14.02.2002 r.

³⁸ Art 27 SR.

³⁹ *Regina v. Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and others ex parte PINOCHET / Regina v. Evans and another and the Commissioner of Police for the Metropolis and others ex parte PINOCHET* House of Lords, Great Britain (UK) Opinions of the Lords of Appeal for Judgement in the Cause, decision date: 25 November 1998.

odpowiedzialności karnej na podstawie prawa międzynarodowego”⁴⁰. Każda z powyżej wymienionych właściwości sądenia sprawców i pociągnięcia ich do odpowiedzialności karnej przez Trybunał ma swoje granice. Coraz częściej dochodzi się do zastosowania tzw. jurysdykcji uniwersalnej tzn. powszechnej, ogólnej, która by pozwalała na ukaranie sprawcy niezależnie od tego, kim jest sprawca i jego ofiary oraz gdzie została popełniona zbrodnia. Potrzeba powstania jurysdykcji uniwersalnej wynikała przede wszystkim z braku możliwości ścigania sprawców zbrodni popełnionych poza terytorium państwowym, a w związku z tym niemożliwość określenia jurysdykcji terytorialnej. Nie ma bezpośrednich podstaw prawnych wprost wskazujących na istnienie jurysdykcji uniwersalnej, jednak analiza źródeł prawa międzynarodowego prowadzi do odnalezienia nawiązań przede wszystkim w umowach międzynarodowych, dotyczących ochrony podstawowych wartości z punktu widzenia społeczności międzynarodowej. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, w orzeczeniu dotyczącym zastrzeżeń wstępnych w sprawie stosowania Konwencji o Zapobieganiu i Karaniu Zbrodni Ludobójstwa wyraźnie stwierdził, iż „zobowiązania stron do zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa nie są ograniczone terytorialnie”⁴¹. MTS zwrócił więc uwagę na powszechny charakter zakazu ludobójstwa, a także na *erga omnes* charakter zobowiązań wynikających z Konwencji. Kolejnym aktem prawnym przedstawiającym inną wykładnię jurysdykcji uniwersalnej jest Konwencja Genewska o Ochronie Ofiar Wojny⁴², a szczególnie art. 49, który zawiera w sobie normę *aut dedere aut judicare (punire)*, tzn. albo wydaj sprawcę albo go osądź. Regulacja ta umożliwia każdej stronie konfliktu zbrojnego w odniesieniu do zbrodni wojennych, takich jak mordowanie, tortury lub inne nieludzkie traktowanie wybór i w pewnym sensie sądenie niezależnie od zewnętrznych czynników prowadząc do jurysdykcji uniwersalnej.

Kontrowersyjne są z kolei postanowienia Konwencji o Zapobieganiu Torturom, innemu Okrutnemu, Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu bądź Karaniu⁴³ nawiązują do jurysdykcji uniwersalnej, szczególnie art. 5 ust. 1 „Każde Państwo-Strona niniejszej Konwencji podejmie wszystkie środki konieczne dla ustanowienia jurysdykcji nad zbrodniami określonymi w art. 4 (tortury oraz inne formy sprawcze) w następujących wypadkach:

- a) gdy zbrodnia została popełniona na ich terytorium lub jakimkolwiek innym terytorium znajdującym się pod jurysdykcją tego państwa lub na pokładzie statku morskiego lub powietrznego zarejestrowanego w tym państwie
- b) gdy oskarżony jest obywatelem tego państwa
- c) kiedy ofiara jest obywatelem tego państwa i państwo uzna to za stosowne”.

Konwencja również zawiera regułę *aut dedere aut judicare*, która nie pozwala na jakiegokolwiek działania w sytuacji braku więzi między sprawcą oraz państwem wykonującym jurysdykcję. Zatem, zamiast jurysdykcji uniwersalnej wprost nakazuje określić niezbędną jurysdykcję pozwalającą na oskarżenie sprawców uwzględniając określone przesłanki.

⁴⁰ M. Jeżewski, *Uniwersalna jurysdykcja karna w prawie międzynarodowym*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2003/2, s. 161.

⁴¹ ICJ Reports 1996, par. 31.

⁴² Konwencje Genewskie o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 roku, Dz.U. 1956 r., Nr 38, poz.171.

⁴³ Europejska konwencja o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, sporządzona w Strasburgu w dniu 26 listopada 1987 r., Dz.U. 1995 r., Nr 46, poz.238.

Niemniej ważny w źródłach prawa międzynarodowego jest zwyczaj i praktyka państw, która wskazuje na coraz częstsze uchwalanie postanowień pozytywnie kreujących jurysdykcję uniwersalną w swoim prawie krajowym wobec sprawców najcięższych zbrodni. Przykładowo przepisy belgijskie pozwalają na m.in. wydanie nakazu aresztowania przeciwko oskarżonemu niezależnie od tego, czy popełnił przestępstwo na terytorium czy poza⁴⁴. Prowadzi to również do zapewnienia skuteczności postanowień innych aktów prawnych, konwencji oraz traktatów, nawet tych wymienionych wyżej, co też przyczynia się do polepszenia i usprawnienia możliwości pociągnięcia do odpowiedzialności karnej sprawców najcięższych przestępstw oraz zachowanie międzynarodowego bezpieczeństwa i pokoju.

Podsumowanie

Powyższe rozważania prezentują kwestie sporne dotyczące zakresu kompetencji Międzynarodowego Trybunału Karnego. Za pomocą wydanych już przez sądy i trybunały międzynarodowe orzeczeń dotyczących naruszeń prawa międzynarodowego zostały naświetlone pewne zależności oraz problemy, z którymi się boryka Trybunał w zakresie poszczególnych jurysdykcji. Te zależności prowadzą do stwierdzenia, iż niektóre postanowienia międzynarodowych aktów prawnych regulujących przesłanki odpowiedzialności karnej nie są wystarczającą podstawą do wszczęcia postępowania, co z kolei prowadzi do wykreowania się powszechnej jurysdykcji uniwersalnej, do której coraz częściej sięgają państwa.

Streszczenie

Niniejszy artykuł ma za zadanie przedstawienie całokształtu jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego wraz z ich granicami, które wskazują na potrzebę nowelizacji norm prawa międzynarodowego i wdrożenia nowych rozwiązań prowadzących do zachowania międzynarodowego ładu i bezpieczeństwa. Powyższe rozważania zostały poparte sprawami rozpoznawalnymi w poprzednich latach, przedstawiającymi praktykę międzynarodowych sądów i trybunałów.

Słowa kluczowe: jurysdykcja MTK, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne, zbrodnie ludobójstwa, zbrodnie agresji, odpowiedzialność karna przywódców, granice odpowiedzialności karnej, normy prawa międzynarodowego, zasada komplementarności, jurysdykcja uniwersalna.

Summary

This article is intended to present the entire jurisdiction of the International Criminal Court along with their boundaries, which indicate the need to amend the norms of international law and implement new solutions leading to the preservation of worldwide order and security. The above considerations are supported by cases from previous years presenting the practice of international courts and tribunals.

Key words: ICC jurisdiction, crimes against humanity, war crimes, genocide, crime of aggression, criminal liability of leaders, limits of criminal liability, international law norms, principle of complementarity, universal jurisdiction.

⁴⁴ Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), [According to the Belgian Law „the Belgian courts shall have jurisdiction in respect of the offences provided for in the present law wheresoever they may have been committed”] <https://www.icj-cij.org/case/121> (dostęp: 08.01.2025).

Bibliografia

Akty prawne

1. Statut Rzymski Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 września 1998 r. (Dz. U. 2003 r., nr 78, poz. 708).
2. Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (pierwotnie Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej), przyjęty przez Zgromadzenie Ligi Narodów w 1920 r., (Dz. U. 1947 r., nr 23, poz. 90).
3. Karta Narodów Zjednoczonych sporządzona 26 czerwca 1945 r. w San Francisco (Dz. U. 1947 r., nr 23, poz. 90).
4. Konwencja wiedeńska o prawie traktatów uchwalona 22 maja 1969 r. w Wiedniu (Dz. U. 1990 r., nr 74, poz. 439).
5. Konwencja Genewska o Ochronie Ofiar Wojny sporządzona 12 sierpnia 1949 r. w Genewie (Dz. U. 1956 r., nr 38, poz. 171).
6. Konwencja w sprawie Zakazu Stosowania Tortur oraz innego Okrutnego, Nieludzkiego lub Poniżającego Traktowania bądź Karania, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 10 grudnia 1984 r. (Dz. U. z dnia 2 grudnia 1989 r.).
7. Pakt Ligi Arabskiej sporządzony 22 marca 1945 r. w Kairze (Zarejestrowany przez Sekretariat ONZ 29 sierpnia 1950 r.).
8. Konstytucja Demokratycznej Republiki Konga wydana 16 maja 2005 r.
9. Konstytucja Belgii uchwalona 7 lutego 1831 r.
10. Konstytucja Ukrainy uchwalona 28 czerwca 1996 r.
11. Konstytucja Federacji Rosyjskiej obowiązuje od 25 grudnia 1993 r.

Akty prawne wydane przez Międzynarodowy Trybunał Karny

1. "Elementy Definicji Zbrodni" (Elements of Crime). Elementy zbrodni zostały odtworzone z oficjalnych rejestrów Zgromadzenia Państw Stron Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, Pierwsza sesja, Nowy Jork, 3-10 września 2002 r. (publikacja Organizacji Narodów Zjednoczonych). Publikacja Międzynarodowego Trybunału Karnego, RC/11). ISBN No. 92-9227-232-2; ICC-PIOS-LT-03-002/15_Eng.
2. "Reguły Procesowe i Dowodowe" (w oryginalne Rules of Procedure and Evidence) Reguły Procesowe i Dowodowe są reprodukowane z Oficjalnych Akt Zgromadzenia Państw Stron do Statutu Rzymskiego Międzynarodowego Trybunału Karnego, Pierwsza sesja, Nowy Jork, 3-10 września 2002 (ICC-ASP/1/3).
3. "Representing Victims before International Criminal Court" published by the Office of Public Counsel for Victims (OPCV) | International Criminal Court ISBN No. 92-9227-190-3 ICC-OPCV-MLR-002/11_Eng.

Piśmiennictwo

1. Bourgon S., Kaul H.-P. (w:) *The Rome Statute of the International Criminal Court: Commentary. T. 1*, red. A. Cassese, P. Gaeta, J.R.W.D. Jones, Oxford 2002.
2. Kałduński M., *Immunitet państwa a systemowy charakter prawa międzynarodowego* (w:) *Państwo a prawo międzynarodowe jako system prawa*, red. R. Kwiecień, Lublin 2015.
3. Hofmański P., Kuczyńska H., *Międzynarodowe prawo karne*, Warszawa 2020.
4. Jeżewski M., *Uniwersalna jurysdykcja karna w prawie międzynarodowym*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2003/2.
5. Zmarzły A., *Jurysdykcja Międzynarodowego Trybunału Karnego nad rosyjską "specjalną operacją wojskową" w Ukrainie - osądzenie "rosyjskiej wielkiej trójki*, *Palestra* 2023/3.

Źródła internetowe

1. Junko J., *Ambasador specjalny MSZ Ukrainy: przywódcy Rosji powinni być traktowani jak naziści*, wywiad z ambasadorem specjalnym ukraińskiego MSZ ds. międzynarodowego prawa karnego Antonem Korynewyczem, Polska Agencja Prasowa, Kijów, 7.08.2022 r., <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1392338%2Cambasador-specjalny-msz-przywodcy-rosji-powinni-byc-traktowani-jak-nazisci> (dostęp: 08.01.2025).

Rozważania nad prawem do czystego środowiska na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

Wprowadzenie

Problematyka ochrony środowiska, będąca przedmiotem regulacji prawnych zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym, nieodłącznie wiąże się z zagadnieniem praw człowieka. W dobie intensywnych zmian klimatycznych oraz rosnącego zanieczyszczenia środowiska, prawo do życia w czystym środowisku nabiera szczególnego znaczenia.

Artykuł podejmuje analizę prawną prawa do czystego środowiska w kontekście jego ochrony w polskim systemie prawnym oraz orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka¹. Przedstawiona zostanie legalna definicja środowiska zawarta w ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska², a także zakres obowiązków państwa w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa ekologicznego, wynikających z Konstytucji RP³. Analizie poddane zostaną również przepisy prawa cywilnego, w szczególności art. 23 i 24 Kodeksu cywilnego⁴, w kontekście możliwości uznania prawa do czystego środowiska za dobro osobiste. W kontekście międzynarodowym rozważania zostaną wzbogacone o wykładnię standardów ochrony środowiska wynikających z orzecznictwa ETPCz, który w licznych sprawach, takich jak López Ostra przeciwko Hiszpanii czy Guerra przeciwko Włochom, kształtuje podejście do środowiska jako warunku realizacji podstawowych praw jednostki, w tym prawa do życia oraz ochrony życia prywatnego i rodzinnego.

Wskazane zostaną zarówno podobieństwa, jak i rozbieżności w ujęciu prawa do czystego środowiska jako dobra chronionego w różnych porządkach prawnych. Rozważania te mają na celu zainicjowanie szerszej refleksji nad koniecznością dostosowania systemu prawnego do współczesnych wyzwań ekologicznych oraz rolą sądownictwa w procesie ich rozwiązywania.

Pojęcie środowiska

W polskim systemie prawnym obowiązuje definicja legalna środowiska, która została zawarta w art. 3 pkt 39 p.o.ś. Przepis ten stanowi: „Ilekroć w ustawie jest mowa o: środowisku rozumie się przez to ogół elementów przyrodniczych, w tym także przekształconych w wyniku działalności człowieka, a w szczególności powierzchnię ziemi, kopaliny, wody, powietrze, krajobraz, klimat oraz pozostałe elementy różnorodności biologicznej, a także wzajemne oddziaływania pomiędzy tymi elementami”. Należy zatem wywnioskować z zawartych przez ustawodawcę wyżej wymienionych składników, iż środowisko determinuje warunki przyrodnicze życia człowieka, zarówno pod względem zdrowia, jak i jakości naszej egzystencji. Stąd dbałość o jego stan jest obowiązkiem realizowanym przez każdego również we własnym

¹ Dalej jako: ETPCz.

² Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 54 z późn. zm.), dalej jako: p.o.ś.

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.), dalej jako: K.

⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1061 z późn. zm.), dalej jako: k.c.

interesie, gdyż degradacja środowiska wpływa na vitalność organizmu, zasoby naturalne i stabilność ekosystemów.

Ochrona środowiska w Konstytucji RP

Definicja legalna środowiska nie występuje z kolei w Konstytucji RP, choć akt ten deklaruje konieczność jego ochrony. Ochrona środowiska jest w myśl przepisów konstytucyjnych podstawowym zadaniem Rzeczypospolitej Polskiej (art. 5 K.), zgodnie z którym państwo kieruje się zasadą zrównoważonego rozwoju. Zasada ta świadczy o tym, że ingerencja w środowisko powinna być jak najmniejsza, a korzyści społeczne płynące z tej ingerencji powinny przeważać nad szkodami⁵. Zatem należy podkreślić, że stanowi ona pewien balans między potrzebami społecznymi a ochroną środowiska.

Prawodawca w art. 74 ust. 2 K. wskazał, że ochrona środowiska jest również obowiązkiem władz publicznych. Organy władz publicznych mają za zadanie prowadzić politykę zapewniającą bezpieczeństwo ekologiczne współczesnym i przyszłym pokoleniom (art. 74 ust. 1 K.) oraz wspierać działania obywateli na rzecz ochrony i poprawy stanu środowiska. Ponadto każdemu przysługuje prawo do informacji o stanie i ochronie środowiska (art. 74 ust. 3 K.), ale jednocześnie każdy musi się liczyć z tym, że możliwość korzystania z jego konstytucyjnych praw i wolności może zostać ograniczona wówczas, gdy będzie tego wymagać ochrona środowiska (na zasadach określonych w art. 31 ust. 3 K.).

Należy również wskazać, że każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa (art. 86 K.). Z brzmienia tego artykułu wynika obowiązek ustawodawcy stworzenia przepisów regulujących kwestie odpowiedzialności prawnej związanej z ochroną środowiska. Przepisy te zostały zawarte w różnych ustawach – zarówno bezpośrednio odnoszących się do ochrony środowiska, jak i o szerszym zakresie. Podstawowym aktem prawnym odnoszącym się do tej problematyki jest p.o.ś., obejmująca specjalny dział (Tytuł VI – Odpowiedzialność w ochronie środowiska), który reguluje trzy rodzaje odpowiedzialności: cywilną, karną i administracyjną. Podkreślenia wymaga, że przepisy te nie stanowią kompleksowej regulacji tego zagadnienia. Ustawodawca uregulował bowiem odpowiedzialność za pogorszenie stanu środowiska w różnych innych aktach prawnych, w szczególności zaś w Kodeksie cywilnym, Kodeksie karnym, ustawie Prawo łowieckie oraz ustawie o odpadach⁶.

Czy prawo do życia w czystym środowisku umożliwiającym oddychanie powietrzem atmosferycznym spełniającym standardy jakości określone w przepisach powszechnie obowiązującego prawa, w miejscach, w których osoba przebywa przez dłuższy czas, w szczególności w miejscu zamieszkania, stanowi dobro osobiste podlegające ochronie na podstawie art. 23 k.c. w zw. z art. 24 k.c. i art. 448 k.c.?⁷

Odpowiedzi na powyższe pytanie musiał udzielić SN. Stan faktyczny sprawy przedstawiał się następująco. Powód zamieszkiwał w Rybniku, w którym regularnie dochodziło do przekroczeń obowiązujących norm jakości powietrza. Ustalono, że główną przyczyną przekroczeń dopuszczalnych stężeń pyłu zawieszonego w sezonie jesienno-zimowym była emisja związana z ogrzewaniem budynków. Natomiast w okresie letnim przekroczenia wynikały głównie z bliskości ruchliwej drogi oraz emisji

⁵ P. Tuleja [w:] P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radziewicz, P. Tuleja, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2023, art. 5.

⁶ M.Górski, komentarz do art. 86 [w:] *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 1899.

⁷ Zagadnienie prawne do SN przedstawione przez SO w Gliwicach postanowieniem z dnia 24 stycznia 2020 r., o sygn. akt III Ca 1548/18.

zanieczyszczeń z odkrytych powierzchni, na co wpływały również niekorzystne warunki meteorologiczne, w szczególności brak wiatru. W związku z tym powód odczuwał nieprzyjemny zapach powietrza i był świadomy negatywnego wpływu zanieczyszczeń na zdrowie swoje oraz dzieci. W sezonie jesienno-zimowym nie mógł w pełni korzystać ze swojego mieszkania, w szczególności otwierać okien czy spędzać aktywnie czasu na świeżym powietrzu. Jednocześnie uznał działania władz w zakresie ochrony środowiska jako niewystarczające. Stąd też domagał się zasądzenia zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, twierdząc, że sytuacja ta narusza jego dobra osobiste, w szczególności zdrowie, wolność i prywatność. Sąd Rejonowy w Rybniku wskazał, że prawo do życia w czystym środowisku nie jest dobrem osobistym, któremu udzielana byłaby ochrona na podstawie art. 24 i art. 448 k.c. Wobec tego powód zaskarżył ten wyrok. Przy rozpoznawaniu apelacji przez Sąd Okręgowy w Gliwicach powstało przytoczone w tytule rozdziału zagadnienie prawne, które przedstawione zostało do rozstrzygnięcia SN. W uchwale Sądu Najwyższego wydanej w sprawie III CZP 27/20 podkreślono, że „prawo do życia w czystym środowisku nie jest dobrem osobistym”⁸. Swoje stanowisko SN argumentował tym, że środowisko naturalne nie posiada cech dobra osobistego, gdyż stanowi ono dobro wspólne wszystkich ludzi⁹. Należy podkreślić, że dobro osobiste jest ściśle związane z podmiotem prawa, chroniąc jego niematerialne wartości, takie jak godność, zdrowie czy prywatność. Tymczasem środowisko naturalne stanowi kategorię zewnętrzną wobec osoby i dotyczy ogólnego interesu społecznego, a nie sfery osobistej jednostki.

Prawo do czystego środowiska w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

Istotne znaczenie w kwestii rozważań nad prawem do czystego środowiska ma również orzecznictwo ETPCz. Trybunał wywodzi prawo do ochrony środowiska głównie z przepisów dotyczących ochrony życia, a więc z art. 2 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka¹⁰ oraz prawa do prywatności i życia rodzinnego (art. 8 EKPC). Orzecznictwo ETPC przyczynia się do rozwijania standardów ochrony środowiska jako elementu praw człowieka. Kwestia ta zyskuje na znaczeniu w kontekście rosnących wyzwań ekologicznych, a Trybunał konsekwentnie podkreśla, że odpowiednia jakość środowiska jest warunkiem pełnej realizacji praw podstawowych. Biorąc to pod uwagę należy przywołać dwie skargi mające przełomowe znaczenie w kontekście prawa do czystego środowiska, które rozpatrywał ETPC.

Pierwsza z nich dotyczyła sprawy López Ostra przeciwko Hiszpanii¹¹. Skarżąca mieszkała w sąsiedztwie kilku garbarni, należących i prowadzonych przez prywatną hiszpańską spółkę. Efektem ubocznym tej działalności były znaczne ilości odpadów przemysłowych. Po pewnym okresie funkcjonowania oczyszczalni, w wyniku zaistniałej awarii, zaczęła wypuszczać obfite opary gazów, niezdolne dla otoczenia zapachy, wydawać uciążliwe hałasy i na inne sposoby zanieczyszczać otaczające środowisko, powodując problemy zdrowotne i uciążliwości dla lokalnych mieszkańców. W szczególnie uciążliwej sytuacji znalazła się skarżąca, której dom znajdował się w odległości zaledwie dwunastu metrów od budynku oczyszczalni. Rozstrzygając skargę, Trybunał uznał, że silne zanieczyszczenie środowiska może wpływać na samopoczucie osób i uniemożliwiać tym osobom korzystanie ze swoich domów w taki sposób, że negatywnie wpływa to na ich życie prywatne i rodzinne, nawet jeżeli nie ma ono

⁸ Uchwała SN z 28.05.2021 r., III CZP 27/20, OSNC 2021, nr 11, poz. 72.

⁹ Tamże.

¹⁰ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.), dalej: EKPC.

¹¹ <https://hudoc.echr.coe.int/tkp197/view.asp?i=002-10606> [dostęp: 5.12.2023 r.].

negatywnego wpływu na ich zdrowie¹². W ten sposób, Trybunał uznał, że skargi dotyczące zanieczyszczenia środowiska znajdują podstawę prawną w art. 8 EKPC, zawierającym szeroko zakrojone prawo do ochrony życia prywatnego i rodzinnego. W szczególności Trybunał uznał, że uciążliwość spowodowana przez istotne, a zatem przekraczające pewne minimalne natężenie zanieczyszczenie środowiska może stanowić naruszenie życia prywatnego danej osoby, przy czym wpływ zanieczyszczenia na zdrowie osób nie stanowi warunku dla orzeczenia o naruszeniu prawa. Taki ujemny wpływ na zdrowie może natomiast stanowić okoliczność wskazującą na wysoki poziom natężenia zanieczyszczenia, czyli na jego „istotny” charakter. Dla pociągnięcia państwa do odpowiedzialności na podstawie Konwencji nie stanowiła przeszkody okoliczność, że zanieczyszczenie pochodziło z prywatnego zakładu – w opinii Trybunału, państwo hiszpańskie miało pozytywny obowiązek odpowiedniego uregulowania działalności prywatnego zakładu w taki sposób, aby nie stanowiła ona naruszeń praw innych osób. Bezczynność państwa w obliczu jawnie szkodliwej dla okolicznych mieszkańców działalności prywatnego zakładu, przy założeniu, że państwo jest w stanie podjąć interwencję i zapobiec tejże szkodliwej działalności, stanowi tym samym pośrednią ingerencję w prawo do ochrony życia prywatnego tychże mieszkańców i rodzi odpowiedzialność państwa na tle EKPC¹³. Sprawa López Ostra przeciwko Hiszpanii miała przełomowe znaczenie, ponieważ po raz pierwszy ETPC wprost powiązał ochronę środowiska z prawem do życia prywatnego i rodzinnego. Orzeczenie to stworzyło precedens i wyznaczyło standardy dla przyszłych spraw dotyczących negatywnego wpływu zanieczyszczenia środowiska na prawa człowieka.

W kolejnej skardze Guerra przeciwko Włochom¹⁴ ETPC rozważał, czy prawo do ochrony środowiska może mieć podstawę prawną także w innych artykułach Konwencji. Sprawa dotyczyła grupy mieszkańców miasta Manfredonia we Włoszech, którzy żyli w pobliżu zakładów chemicznych produkujących nawozy. Fabryka ta emitowała do atmosfery toksyczne substancje, w tym dwutlenek siarki i inne związki chemiczne, a także stwarzała potencjalne ryzyko poważnych awarii przemysłowych. Istotna awaria w 1976 roku skończyła się dla ponad 150 okolicznych mieszkańców pobytem w szpitalu w wyniku zatrucia arsenikiem¹⁵. Skarżący powoływali się na art. 2 EKPC statuujący prawo do życia. W ich mniemaniu, brak działań ze strony państwa w celu zmniejszenia zanieczyszczenia i ryzyka większych awarii w działaniu fabryki naruszył ich prawo do życia, natomiast brak ze strony właściwych władz informacji dotyczącej ryzyka i postępowania w razie katastrofy ekologicznej (wymaganej przez włoskie prawo) stanowił naruszenie przez włoskie władze prawa do informacji. Naruszenie obowiązku udzielenia przez władze należytej informacji odnośnie do stanu środowiska i jego zagrożeń Trybunał postanowił zbadać z punktu widzenia art. 8 EKPC¹⁶. Trybunał dostrzegł bezpośredni wpływ szkodliwych emisji wydzielanych przez fabrykę na poszanowanie prawa do życia prywatnego i rodzinnego skarżących. Trybunał uznał, że sam fakt zamieszkiwania przez skarżących w miejscowości wyjątkowo narażonej na niebezpieczeństwo w wypadku awarii w fabryce uzasadniał prawo jej mieszkańców do uzyskania ze strony władz należytej informacji, która pozwoliłaby im na oszacowanie ryzyka, z jakim wiąże się zamieszkiwanie w pobliżu fabryki. Stałe zamieszkiwanie w pobliżu fabryki emitującej do atmosfery szkodliwe substancje i stwarzającej ryzyko awarii, przy braku wiedzy o odpowiednich działaniach prewencyjnych podejmowanych przez władze, niewątpliwie negatywnie wpływało na jakość życia mieszkańców tej okolicy. Fakt, że władze zwlekały z udzieleniem wymaganych przez prawo informacji aż

¹² A. Mancewicz, *Ochrona środowiska naturalnego prawem człowieka? Prawo do czystego środowiska w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka cz. I, „In Gremio” 2007/9*, https://ingremio.org/wp-content/uploads/IG_arch/IG41.pdf [dostęp: 5.12.2023 r.].

¹³ A. Mancewicz, op. cit.

¹⁴ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58135> [dostęp: 5.12.2023 r.].

¹⁵ A. Mancewicz, op. cit.

¹⁶ *Ibidem*.

do momentu zaprzestania przez fabrykę działalności, wyraźnie przemawiał za uznaniem, że państwo włoskie naruszyło pozytywne zobowiązanie wynikające z art. 8 Konwencji¹⁷. Prawo jednostek do ochrony ich środowiska naturalnego często koliduje z ogólnym interesem gospodarczym państwa. W świetle orzecznictwa Trybunału z reguły bywa właśnie tak, że interes ochrony środowiska jest interesem jednostki, a przeciwstawia się temu interesowi interes społeczny (np. rozwój gospodarczy kraju), choć dość oczywiste jest, że w interesie każdego społeczeństwa jest dbanie o środowisko. Rozwiązaniem jest zagwarantowanie takiego tempa rozwoju gospodarczego, które pozwala na utrzymanie środowiska naturalnego w takim stanie, aby mogły z niego odpowiednio korzystać również i następne pokolenia (koncepcja tzw. zrównoważonego rozwoju, *sustainable development*)¹⁸. Sprawa Guerra i inni przeciwko Włochom jest jednym z kluczowych orzeczeń ETPC dotyczących prawa do informacji o środowisku. Trybunał jasno określił, że prawo do czystego i bezpiecznego środowiska jest ściśle powiązane z prawami człowieka, a brak dostępu do informacji może prowadzić do naruszenia EKPC. Orzeczenie to miało istotny wpływ na rozwój europejskiego prawa środowiskowego i podkreśliło znaczenie transparentności oraz odpowiedzialności władz w kwestiach ochrony środowiska i zdrowia publicznego.

Problem zanieczyszczenia środowiska i prawo do czystego środowiska we Francji

We Francji w ostatnich latach można zauważyć wzrost świadomości klimatycznej jak również na to, że sądy coraz częściej uznają prawo do czystego środowiska i w swych orzeczeniach podkreślają istotę działań w celu naprawienia skutków zaniechania walki ze zmianami klimatu. Kluczowym dokumentem jest Karta Środowiska (*La Charte de l'Environnement*), przyjęta w 2005 roku jako integralna część Konstytucji francuskiej¹⁹. Wprowadza ona fundamentalne zasady ochrony środowiska, w tym prawo każdego do życia w zdrowym środowisku, obowiązek prewencji i naprawy szkód ekologicznych oraz zasadę, że zanieczyszczający ponosi koszty (zasada *polluter pays*).

W dniu 25.06.2019 r. w Montreuil zapadł pierwszy wyrok dotyczący tej kwestii. Sąd administracyjny uznał winę państwa w sprawie matki i córki, cierpiących na choroby układu oddechowego wskutek zaniechań administracji centralnej w walce z zanieczyszczonym powietrzem. Zdaniem skarżących główną przyczyną ich cierpienia była rezygnacja administracji państwowej z walki z zanieczyszczeniem powietrza. Kobiety przez kilka lat mieszkały na przedmieściach Paryża niedaleko obwodnicy, co w połączeniu z częstym we francuskiej stolicy fatalnym stanem powietrza znacznie pogorszyło ich stan zdrowia. Skarżąca wskazała, że odpowiedzialność Państwa wiąże się z obowiązkami wynikającymi z art. 13 i 23 dyrektywy z dnia 21 maja 2008 r. w sprawie jakości powietrza atmosferycznego i czystego powietrza dla Europy²⁰, art. 2 i art. 8 EKPC oraz art. 2 KŚ. Zgodnie z przepisami KŚ państwo i jego instytucje publiczne, władze lokalne i ich instytucje publiczne, a także osoby prywatne wnoszą wkład, każde na obszarze swoich kompetencji i w granicach swojej odpowiedzialności, polityce, której celem jest realizacja uznanego dla każdego prawa do oddychania powietrzem nieszkodliwym dla zdrowia. Działanie w interesie ogólnym polega na zapobieganiu, monitorowaniu, ograniczaniu lub eliminowaniu zanieczyszczeń atmosferycznych, zachowanie jakości powietrza i w tym celu oszczędzanie i racjonalne wykorzystanie

¹⁷ A. Mancewicz, op. cit.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Ustawa konstytucyjna nr 2005-205 z dnia 1 marca 2005 r. dotycząca Karty Ochrony Środowiska (JORF nr 0051 z dnia 2 marca 2005 r., strona 3697), <https://www.legifrance.gouv.fr/contenu/menu/droit-national-environnement/constitution/charte-de-l-environnement> [dostęp: 01.12.2024 r.], dalej: KŚ.

²⁰ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/50/WE z dnia 21 maja 2008 r. w sprawie jakości powietrza i czystszej powietrza dla Europy (Dz. U. UE. L. z 2008 r. Nr 152, str. 1 z późn. zm.).

energii. Ochrona atmosfery obejmuje zapobieganie zanieczyszczeniom powietrza oraz walkę z emisją gazów cieplarnianych. Należy wskazać, że w latach 2012-2016 w regionie Ile-de-France wielokrotnie przekraczano progi stężeń gazów zanieczyszczających środowisko. Przekroczenie wartości granicznych stanowiło naruszenie przepisów art. 1 i 2 KŚ. Biorąc pod uwagę utrzymywanie się przekroczeń odnotowanych w okresie 2012–2016, sąd stwierdził, że plan ochrony atmosfery dla Ile-de-France przyjęty w dniu 7.07.2006 r. i poprawiony w dniu 24.03.2013 r., który służył jako plan dotyczący jakości powietrza przewidziany przez artykuł 23 dyrektywy z dnia 21 maja 2008 r. oraz warunki jego stosowania należy uznać za niewystarczający. Wobec tego sąd administracyjny podzielił punkt widzenia skarżących, uznając brak zapewnienia mieszkańcom Paryża lepszego powietrza poprzez przyspieszenie działań na rzecz zmniejszenia zanieczyszczeń²¹.

W związku ze zmianami klimatycznymi można również wskazać na problem osób dotkniętych konsekwencjami właśnie tych zmian i przyznanie im statusu tzw. uchodźców klimatycznych lub środowiskowych. Obecnie status „uchodźcy klimatycznego” nie jest uznawany przez prawo międzynarodowe. Artykuł 1 Konwencji Genewskiej z 1951 r.²² stanowi, że „termin «uchodźca» ma zastosowanie do każdej osoby: (...) mającej podstawy obawiać się prześladowania ze względu na swoją rasę, religię, narodowość, przynależność do określonej grupy społecznej grupy lub ich poglądów politycznych.” Status uchodźcy klimatycznego nie został także uregulowany w prawie francuskim i dlatego nie może uzasadniać wniosku o azyl. Możliwe jest jednak składanie wniosków o zezwolenie na pobyt ze względów zdrowotnych związanych z zanieczyszczeniem powietrza. W dniu 18.12.2020 r. w Sądzie Apelacyjny w Bordeaux zapadł przełomowy wyrok w tej sprawie. Uchodźca z Bangladeszu uciekł ze swojego kraju w 2011 r. i osiedlił się w Tuluzie we Francji natomiast władze lokalne wydały nakaz wydalenia. Zgodnie z art. L. 313-11 Kodeksu wjazdu i pobytu cudzoziemców oraz prawa azylu: „Karta czasowego pobytu, opatrzona klauzulą „życie prywatne i rodzinne”, o ile jej obecność nie stanowi zagrożenia dla porządku publicznego, wydawane automatycznie: () 11° Cudzoziemcom, którzy mają miejsce zwykłego pobytu we Francji, jeżeli ich stan zdrowia wymaga opieki lekarskiej, której brak może mieć dla nich wyjątkowo poważne konsekwencje i jeżeli, biorąc pod uwagę udzielaną opiekę i cechy zdrowia L. 313 - 2 nie jest wymagany. Podczas procesu sądowego Banglijczyk przedstawił zaświadczenie lekarskie, w którym wskazano, że dostęp do opieki i jakość usług opiekuńczych w Bangladeszu jest na niskim poziomie w porównaniu ze standardami europejskimi. Powód nie miałby dostępu do urządzenia wspomagającego oraz do podstawowych leków przeciwastmatycznych. Tym samym znalazłby się w swoim kraju pochodzenia w obliczu zarówno pogorszenia stanu zdrowia układu oddechowego na skutek zanieczyszczenia powietrza, ryzyka przerwania leczenia mniej dostosowanego do jego stanu zdrowia, jak i nieprawidłowego funkcjonowania układu oddechowego którego jest on pilnie potrzebny ze względu z jednej strony na trudności w wymianie części, w szczególności rur, które należy regularnie wymieniać, a z drugiej strony na nocne przerwy w dostawie prądu. W tych szczególnych okolicznościach nie można uznać, że może on faktycznie korzystać z odpowiedniego leczenia w Bangladeszu, w związku z czym sąd stwierdził, że odmowa przedłużenia jego zezwolenia na pobyt

²¹Za:

https://www.dalloz.fr/documentation/Document?ctxt=0_YSR0MD10cmlidW5hbCBhZG1pbmlzdHJhdGlmIGRlIG1vb3RyZXVpbMKneCRzZj1zaW1wbGUtc2VhcmNo&ctxtl=0_cyRwYWdlTnVtPTHCP3MkdHJpZGF0ZT1GYWxzZcKncyRzb3J0PSNkZWZhdWx0X0Rlc2PCp3Mkx2x0YlBhZ0yMMKncyRpc2Fibz1UcnVlwgqzJHBhZ2luZz1UcnVlwgqzJG9uZ2xldD3Cp3MkZnJlZXNjb3BIPVRydWXCp3Mkd29JUz1GYWxzZcKncyR3b1NQ0g9RmFsc2XCp3MkZmxvd01vZGU9RmFsc2XCp3MkYnE9wqdzJHNIYXJjaExhYmVsPcKncyRzZWYy2hDbGFzc3Cp3Mkej1EQVRFLzlwMTk%3D&id=TA_MONTREUIL_2019-06-25_1802202 [dostęp: 20.12.2023 r.].

²² Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. (Dz. U. z 1991 r. Nr 119, poz. 517).

narusza postanowienia art. 11° L. 131-11 kodeksu wjazdu i pobytu cudzoziemców i prawo azylu²³. Tym samym stał się on uchodźcą klimatycznym z tego względu, że jako osoba zmuszona do opuszczenia domu, uzyskał prawo do osiedlenia się w nowym kraju, a więc uniknął deportacji z powodu złej jakości powietrza

Sądowy proces klimatyczny we Francji zainicjowały także cztery organizacje prośrodowiskowe (Notre Affaire à Tous, la Fondation pour la Nature et l'Homme, Greenpeace France oraz Oxfam France) w ramach inicjatywy o nazwie L'AFFAIRE DU SIÈCLE (sprawa stulecia). W postępowaniu tym organizacje zwróciły się do sądu o nakazanie Premierowi i właściwym ministrom podjęcia wszelkich niezbędnych działań w celu naprawienia szkód ekologicznych związanych z nadmierną emisją gazów cieplarnianych wynikającą z nieprzestrzegania przez państwo wymogów pierwszego budżetu emisyjnego i zaprzestania w przyszłości jego pogarszania się, a w szczególności podjęcia w możliwie najkrótszym czasie wszelkich działań w celu osiągnięcia celów, jakie postawiła sobie Francja w kwestii ograniczenia emisji gazów cieplarnianych i określonych w artykule L. 100-4 kodeksu energetycznego²⁴. Zgodnie natomiast z art. 1246 francuskiego kodeksu cywilnego²⁵ każda osoba odpowiedzialna za szkodę ekologiczną ma obowiązek ją naprawić. Z kolei w myśl art. 1249 naprawienie szkody ekologicznej następuje w naturze. W przypadku prawnej lub faktycznej niemożności lub niewystarczalności środków naprawczych sędzia nakazuje osobie odpowiedzialnej zapłatę odszkodowania przeznaczonego na naprawę środowiska na rzecz powoda lub, jeżeli ten nie może podjąć w tym celu odpowiednich środków, na rzecz Państwa. Zauważyć należy, że zgodnie z art. 1252 fr.k.c. niezależnie od odszkodowania za szkodę ekologiczną sędzia, po otrzymaniu wniosku w tej sprawie przez osobę wymienioną w art. 1248²⁶, może zalecić rozsądne środki, aby zapobiec lub zatrzymać szkody. Sąd podkreślił także, że szkody ekologiczne wynikające z nadmiernej emisji gazów cieplarnianych mają charakter ciągły i kumulują się, gdyż zaobserwowane nieprzestrzeganie pierwszego budżetu emisyjnego wygenerowało dodatkowe emisje gazów cieplarnianych, które dodadzą się do poprzednich i będą miały skutki przez cały okres życia tych gazów w atmosferze, czyli około 100 lat. W tych okolicznościach 14 października 2021 roku sąd administracyjny potępił państwo za bierność klimatyczną i nakazał Premierowi i właściwym ministrom podjęcia wszelkich użytecznych środków mogących naprawić szkody w zakresie ograniczenia emisji gazów cieplarnianych²⁷.

²³ Za:

https://www.dalloz.fr/documentation/Document?id=CAA_BORDEAUX_2020-12-18_20BX02193&ctxt=0_YSR0MD0gQmFuZ2xhZGVzaMKneCRzZj1zaW1wbGUtc2VhcmNo&ctxtl=0_cyRwYWdlTnVtPTHCP3MkdHJpZGF0ZT1GYWxzZcKncyRzb3J0PSNkZWZhdWx0X0Rlc2PCp3Mkc2x0YlBhZz0yMMKncyRpc2Fibz1UcnVlwqdzJHBhZ2luZz1UcnVlwqdzJG9uZ2xldD3Cp3MkZnJlZXNjb3BIPVRydWXCp3Mkd29Uz1GYWxzZcKncyR3b1NQ0g9RmFsc2XCp3MkZmxvd01vZGU9RmFsc2XCp3MkYnE9wqdzJHNIYXJjaExhYmVsPcKncyRzZWYyZ2hDbGFzc3Cp3Mkej1EQVRFLzlwMjA%3D#_ [dostęp: 20.12.2023 r.].

²⁴ Kodeks Energetyczny z dnia 1.06.2011 r. (fr. Code de l'énergie en vigueur depuis le 01 juin 2011) https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000023983208 [dostęp: 1.12.2024 r.].

²⁵ Kodeks Cywilny z dnia 21 marca 1804 r. (fr. Code civil en vigueur depuis le 21 mars 1804) https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721 [dostęp: 1.12.2024 r.], dalej: fr.k.c.

²⁶ Powództwo o odszkodowanie za szkody ekologiczne może wnieść każdy mający legitymację i interes w działaniu, takie jak państwo, francuski Urząd ds. Różnorodności Biologicznej, władze lokalne i ich grupy, których terytorium dotyczy, a także instytucje, organy publiczne i stowarzyszenia utworzone w celu ochrony przyrody i obrony środowiska.

²⁷ Za:

https://www.dalloz.fr/documentation/Document?id=TA_PARIS_2021-10-14_1904967&ctxt=0_YSR0MD0gbGUgVHJpYnVuYWwgQWRtaW5pc3RyYXRpZiBkZSBQYXJpc8KneCRzZj1zaW1wbGUtc2VhcmNo&ctxtl=0_cyRwYWdlTnVtPTHCP3MkdHJpZGF0ZT1GYWxzZcKncyRzb3J0PSNkZWZhdWx0X0Rlc2PCp3Mkc2x0YlBhZz0yMMKncyRpc2Fibz1UcnVlwqdzJHBhZ2luZz1UcnVlwqdzJG9uZ2xldD3Cp3MkZnJlZXNjb3BIPVRydWXCp3M

Podsumowanie

Przeprowadzone rozważania prowadzą do wniosku, iż prawo do czystego środowiska, mimo iż nie zostało jednoznacznie zdefiniowane jako dobro osobiste w polskim systemie prawnym, odgrywa kluczową rolę w zapewnieniu godnych warunków życia współczesnemu człowiekowi. Analiza przepisów Konstytucji RP, ustawy Prawo ochrony środowiska oraz Kodeksu cywilnego wskazuje, że ustawodawca dostrzega wagę problematyki ekologicznej, jednakże ochrona środowiska wciąż wymaga bardziej spójnego i kompleksowego ujęcia normatywnego.

Z orzecznictwa Sądu Najwyższego wynika, że prawo do czystego środowiska może być chronione jako dobro osobiste jedynie w sytuacjach, gdy jego naruszenie pozostaje w ścisłym związku z innymi dobrami osobistymi, takimi jak zdrowie czy prawo do życia prywatnego. Z kolei orzecznictwo ETPCz ukazuje postępującą tendencję do traktowania czystego środowiska jako warunku niezbędnego dla realizacji podstawowych praw człowieka. Rozbieżności te wskazują na potrzebę dalszej harmonizacji podejścia do ochrony środowiska jako prawa przysługującego każdej jednostce. W dobie rosnących wyzwań ekologicznych konieczne staje się wypracowanie skutecznych mechanizmów prawnych, które zapewnią odpowiedni poziom ochrony środowiska, przy jednoczesnym poszanowaniu praw jednostki oraz zasad zrównoważonego rozwoju. Kluczową rolę w tym procesie odgrywa sądownictwo, które poprzez wykładnię przepisów może przyczynić się do kształtowania standardów ochrony środowiska jako dobra wspólnego oraz prawa fundamentalnego.

Wnioski płynące z niniejszego artykułu wskazują na potrzebę wzmocnienia świadomości prawnej w zakresie ochrony środowiska, zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym. Konieczne jest nie tylko doprecyzowanie ram normatywnych, ale także wzmocnienie instrumentów pozwalających na skuteczną egzekucję istniejących regulacji. Ostatecznym celem powinno być zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego współczesnym i przyszłym pokoleniom, co wpisuje się w zasadę zrównoważonego rozwoju i realizację podstawowych praw człowieka.

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest zapoznanie z różnicami w orzecznictwie Sądu Najwyższego oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na temat prawa do czystego środowiska jako dobra osobistego każdego człowieka. W treści wykazane zostało skąd wynika rozbieżność w postrzeganiu i egzekwowaniu powyższego dobra. Przedstawione zostały definicja legalna środowiska zawarta w ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska oraz umiejscowienie jego ochrony w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Omówione zostało również, kiedy prawo do życia w czystym środowisku jest dobrem osobistym w ujęciu ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

Słowa kluczowe: środowisko, ochrona środowiska, orzecznictwo, prawa człowieka

Summary

The purpose of this article is to familiarize readers with the differences in the rulings of the Supreme Court and the European Court of Human Rights regarding the right to a clean environment as a personal good of every individual. The content demonstrates the origins of the divergence in perceiving and enforcing this right. A legal definition of the environment contained in the Act of 27 April 2001 on Environmental Protection and the positioning of its protection in the Constitution of the Republic of

Poland of 2 April 1997 are presented. The article also discusses when the right to live in a clean environment is considered a personal good under the Civil Code of 23 April 1964.

Key words: environment, environmental protection, judicature, human rights

Bibliografia

Akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)
2. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.).
3. Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. (Dz. U. z 1991 r. Nr 119, poz. 517).
4. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1061 z późn. zm.).
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 54 z późn. zm.).
6. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/50/WE z dnia 21 maja 2008 r. w sprawie jakości powietrza i czystszej powietrza dla Europy (Dz. U. UE. L. z 2008 r. Nr 152, str. 1 z późn. zm.).

Piśmiennictwo

1. A. Mancewicz, *Ochrona środowiska naturalnego prawem człowieka? Prawo do czystego środowiska w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka cz. I*, „In Gremio”, 2007/9.
2. P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radzewicz, P. Tuleja, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2023.
3. *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.

Orzecznictwo

1. Uchwała SN z 28.05.2021 r., III CZP 27/20, OSNC 2021, nr 11, poz. 72.
2. Postanowienie SO w Gliwicach z dnia 24 stycznia 2020 r., o sygn. akt III Ca 1548/18.

Źródła internetowe

1. Ustawa konstytucyjna nr 2005-205 z dnia 1 marca 2005 r. dotycząca Karty Ochrony Środowiska (JORF nr 0051 z dnia 2 marca 2005 r., strona 3697), <https://www.legifrance.gouv.fr/contenu/menu/droit-national-en-vigueur/constitution/charte-de-l-environnement> [dostęp: 01.12.2024 r.].
2. Kodeks Energetyczny z dnia 1.06.2011 r. (fr. Code de l'énergie en vigueur depuis le 01 juin 2011) https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000023983208 [dostęp: 1.12.2024 r.].
3. Kodeks Cywilny z dnia 21 marca 1804 r. (fr. Code civil en vigueur depuis le 21 mars 1804) https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721 [dostęp: 1.12.2024 r.].
4. <https://hudoc.echr.coe.int/tkp197/view.asp?i=002-10606> [dostęp: 5.12.2023 r.].
5. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58135> [dostęp: 5.12.2023 r.].
6. https://www.dalloz.fr/documentation/Document?ctxt=0_YSR0MD10cmlidW5hbCBhZG1pbmlzdHJhdGlmIGRlIG1vbnRyZXVpbMKneCRzZj1zaW1wbGUtc2VhcmNo&ctxtl=0_cyRwYWdlTnVtPTHCp3MkdHJpZGF0ZT1GYWxzZcKncyRzb3J0PSNkZWZhdWx0X0Rlc2PCp3Mkc2x0YlBhZz0yMMKncyRpc2Fibz1UcnVlwdzjHhZ2luZz1UcnVlwdzjG9uZ2xldD3Cp3MkZnJlZXNjb3BIPVRydWXCp3Mkd29JUz1GYWxzZcKncyR3b1NQQ0g9RmFsc2XCp3MkZmxvd01vZGU9RmFsc2XCp3MkYnE9wqdzJHNIYXJjaExhYmVsPcKncyRzZWZyY2hDbGFzc2Z3Cp3Mkej1EQVRFLzIwMTk%3D&id=TA_MONTREUIL_2019-06-25_1802202 [dostęp: 20.12.2023 r.].
7. https://www.dalloz.fr/documentation/Document?id=CAA_BORDEAUX_2020-12-18_20BX02193&ctxt=0_YSR0MD0gQmFuZ2xhZGVzaMKneCRzZj1zaW1wbGUtc2VhcmNo&ctxtl=0_cyRwYWdlTnVtPTHCP3MkdHJpZGF0ZT1GYWxzZcKncyRzb3J0PSNkZWZhdWx0X0Rlc2PCp3Mkc2x0YlBhZz0yMMKncyRpc2Fibz1UcnVlwdzjHhZ2luZz1UcnVlwdzjG9uZ2xldD3Cp3MkZnJlZXNjb3BIPVRydWXCp3Mkd29JUz1GYWxzZcKncyR3b1NQQ0g9RmFsc2XCp3MkZmxvd01vZGU9RmFsc2XCp3MkYnE9wqdzJHNIYXJjaExhYmVsPcKncyRzZWZyY2hDbGFzc2Z3Cp3Mkej1EQVRFLzIwMjA%3D#_ [dostęp: 20.12.2023 r.].

8. https://www.dalloz.fr/documentation/Document?id=TA_PARIS_2021-10-14_1904967&ctxt=0_YSR0MD0gbGUgVHJpYnVuYWwgQWRtaW5pc3RyYXRpZiBkZSBQYXJpc8KneCRzZj1zaW1wbGUtc2VhcmNo&ctxtl=0_cyRwYWdlTnVtPTHCP3MkdHJpZGF0ZT1GYWxzZcKn cyRzb3J0PSNkZWZhdWx0X0Rlc2PCp3Mkc2xOYlBhZz0yMMKncyRpc2Fibz1UcnVlwqdzJHBhZ2luZz1UcnVlwqdzJG9uZ2xldD3Cp3MkZnJlZXNjb3BIPVRydWXCp3Mkd29JUz1GYWxzZcKncyR3b1NQQ0g9RmFsc2XCp3MkZmxvd01vZGU9RmFsc2XCp3MkYnE9wqdzJHNlYXJjaExhYmVsPcKncyRzZWFyY2hDbGFzc3Cp3Mkej1EQVRFLzlwMjE%3D#texte-integral [dostęp: 21.12.2023 r.].

Analiza wybranych przyczyn umorzeń postępowania egzekucyjnego z urzędu

Wstęp

Postępowanie egzekucyjne to szereg działań mających na celu doprowadzenie do wykonania obowiązków, wynikających z prawomocnego orzeczenia sądowego oraz z innych tytułów egzekucyjnych (które wymienione są w art. 777 k.p.c.)¹. Tytułem wykonawczym, jak wskazuje wprost ustawa, jest tytuł egzekucyjny zaopatrzonego w klauzulę wykonalności, chyba że ustawa stanowi inaczej². Innymi słowy, w postępowaniu egzekucyjnym chodzi o to, aby na podstawie orzeczenia sądu – tytułu wykonawczego³, zaspokoić roszczenia wierzyciela.

Umorzenie jest ostatnim etapem postępowania egzekucyjnego. Jego celem jest zakończenie działań komornika. Na wstępie należy wyjaśnić czy umorzenie postępowania jest jednoznaczne z tym, że dług przestał istnieć. Uchylenie czynności egzekucyjnych nie pozbawia wierzyciela tego, aby w przyszłości ponownie wszcząć takie postępowanie (chyba, że będzie to niedopuszczalne)⁴.

Umorzenie może być: 1) całkowite – sprawa zostaje umorzona przez komornika w całości, czyli żaden składnik majątku nie jest już zajęty oraz nie są podejmowane inne czynności w celu wyegzekwowania świadczenia, 2) częściowe – tylko część postępowania egzekucyjnego zostaje umorzona – a w stosunku do reszty podejmuje się odpowiednie czynności.⁵

Od u m o r z e n i a postępowania oddzielić należy jego z a w i e s z e n i e. Przy umorzeniu dokonanym przez komornika czynności tracą moc, co nie ma natomiast miejsca w sytuacji zawieszenia. Postępowanie trwa nadal, jednak nowe czynności zmierzające do wyegzekwowania świadczenia nie są podejmowane⁶. „Zawieszenie (...) ma bowiem charakter konserwacyjny, zabezpiecza zatem zarówno interes wierzyciela, jak i dłużnika. Z jednej strony chroni interes wierzyciela zapewniając nieuchylenie skutków już podjętych przez organ egzekucyjny czynności, z drugiej strony zabezpiecza interes dłużnika, wobec którego nie można podjąć w tym czasie żadnych dalszych czynności w toku prowadzonego postępowania ze skutkiem na przyszłość.”⁷

Celem artykułu jest analiza wyodrębnionych przyczyn umorzenia postępowania egzekucyjnego z urzędu na podstawie przeprowadzonych obserwacji.

¹ A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska *Postępowanie cywilne Kompendium*, wydanie 17. s. 324.

² Art. 776 Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (tj. Dz. U. z 2024 r. poz. 1568 z późn. zm.). Dalej: k.p.c.

³ Więcej o tytułach wykonawczych jako przesłance warunkującej działanie organów uprawnionych w P. Gil, *Klauzula wykonalności i postępowanie w przedmiocie jej nadania*, Sopot 2017, s. 20–38.

⁴ Art. 826 k.p.c.

⁵ Zob. <https://poradnikprzedsiebiorcy.pl/-umorzenie-egzekucji-prowadzonej-przez-komornika> [dostęp 08.07.2024].

⁶ *Ibidem*.

⁷ Postanowienie SN z 16.12.2020 r. I NSNc 121/20, LEX nr 3229694.

Podmioty zaangażowane w postępowanie egzekucyjne – ich rola i regulacje prawne

Podmiotem właściwym do prowadzenia postępowania egzekucyjnego jest komornik, a także sądy rejonowe⁸. Każdy z wymienionych podmiotów pełni konkretne funkcje, które określone są w przepisach. Cytując art. 759 § 1 k.p.c., „Czynności egzekucyjne są wykonywane przez komorników z wyjątkiem czynności zastrzeżonych dla sądów”.

Kim jest komornik sądowy? Na podstawie ustawy z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych⁹ „Komornik jest organem władzy publicznej w zakresie wykonywania czynności w postępowaniu egzekucyjnym i zabezpieczającym. Czynności te wykonuje komornik, z uwzględnieniem wyjątków przewidzianych w ustawach.” Zakres sposobów egzekucji świadczeń pieniężnych jest szeroki, może to być: egzekucja z rachunków bankowych, wynagrodzenia za pracę, ruchomości i nieruchomości.

Sądy rejonowe występują również jako podmioty odpowiedzialne za postępowanie egzekucyjne. Mają nadzór nad działalnością komorników, rozpatrują skargi na wykonywane przez nich czynności i wydają w tej kwestii orzeczenia oraz nadają klauzule wykonalności¹⁰. W przypadku, gdy nakaz zapłaty został wydany w drodze elektronicznego postępowania upominawczego, klauzula wykonalności nadawana jest od razu¹¹.

Podstawą prawną działań sądu rejonowego i komorników w kontekście postępowania egzekucyjnego jest k.p.c. oraz u.k.s. Przepisy regulują procedury, prawa i obowiązki komorników i sądów, choćby tych wspomnianych wcześniej.

Od organów egzekucyjnych opisanych wyżej należy odróżnić uczestników postępowania. Zagadnienie nie jest takie samo, ponieważ uczestnikami są dłużnik i wierzyciel (art. 922 k.p.c.). O tym, kto pełni taką rolę, decyduje tytuł wykonawczy. W postępowaniu mogą także brać udział inni uczestnicy, na przykład nabywca nieruchomości¹², a także Prokurator, organizacje pozarządowe, Rzecznik Praw Dziecka, czy Rzecznik praw Obywatelskich na zasadach ogólnych.

Umorzenie postępowania egzekucyjnego z urzędu

Umorzenie postępowania egzekucyjnego z urzędu to sytuacja, w której organ wydaje decyzje o umorzeniu arbitralnie – nie potrzebuje wniosku wierzyciela. Katalog przyczyn umorzenia z urzędu regulują przepisy k.p.c., a dokładniej art. 824. Katalog zamknięty oznacza między innymi, że komornik nie może rozszerzyć samodzielnie przesłanek umorzenia postępowania, podobnie zresztą jak wierzyciel. Ewentualne zmniejszenie lub rozszerzenie ich ilości należy do roli ustawodawcy.

⁸ Art. 758 k.p.c.

⁹ T.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1458. Dalej: u.k.s.

¹⁰ <https://slupca.sr.gov.pl/przedmiot-dzialania-i-kompetencje-sadu-rejonowego,m,mg,10,34>. [dostęp 10.07.2024].

¹¹ <https://www.biznes.gov.pl/pl/opisy-procedur/-/proc/155>. [dostęp 11.07.2024].

¹² Art. 976 k.p.c.

Gdy egzekucja nie należy do organów sądowych

Pierwsza przesłanka wymieniona w kodeksie związana jest z kompetencjami organów prowadzących postępowanie egzekucyjne. Zostały one opisane w pkt. 2 niniejszych rozważań.

Egzekucja sądowa jest jednym z trybów dochodzenia roszczeń i ma zastosowanie do roszczeń cywilnoprawnych. Jednakże niektóre roszczenia podlegają egzekucji administracyjnej, prowadzonej przez organy administracyjne, np. należności podatkowe czy też grzywny administracyjne. Gdy w toku postępowania okaże się, że sprawa nie należy do właściwości sądowych organów egzekucyjnych, organ egzekucyjny umarza postępowanie. Oznacza to, że w takiej sytuacji sprawa nie może być prowadzona na podstawie przedłożonego tytułu wykonawczego lub postępowanie powinno być prowadzone przez inny organ¹³. Przypadki, kiedy komornik nie jest organem właściwym do przeprowadzenia konkretnego postępowania egzekucyjnego zostały wskazane np. w art. 693²² k.p.c.

Organem uprawnionym do prowadzenia egzekucji może być naczelnik właściwego urzędu skarbowego na podstawie art. 19 ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji¹⁴, np. wówczas, gdy dochodzi do współistnienia egzekucji sądowej i administracyjnej, wobec tego samego dłużnika. W takich przypadkach sądowe postępowanie egzekucyjne może być umorzone na rzecz postępowania egzekucyjnego w administracji, jeśli dotyczy tego samego przedmiotu roszczenia¹⁵.

Brak zdolności sądowej wierzyciela lub dłużnika (art. 824 § 1 pkt 2 k.p.c.)

Zdolnością sądową nazywamy możliwość występowania jako strona postępowania. Jest ona bezwzględna przesłanką procesową i jest ona zależna od zdolności prawnej¹⁶. Podstawy prawne określenia komu przysługuje zdolność sądowa zostały określone w kodeksie cywilnym i kodeksie postępowania cywilnego. Kodeks cywilny podkreśla, że zdolność prawna przysługuje każdej osobie fizycznej od chwili urodzenia (art. 8 k.c.), natomiast w art. 33 precyzuje, kto może być uznany za osobę prawną. Z kolei k.p.c. w art. 64 § 1 stanowi, że zdolność sądową posiadają osoby fizyczne i prawne, a zgodnie z art. 64 § 1¹, zdolność tę mają również jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym przepisy szczególne przyznają zdolność prawną.

Postępowanie egzekucyjne jest umarzone, gdy wierzyciel lub dłużnik nie posiada wyżej opisanej zdolności sądowej¹⁷, gdyż bez niej nie może być stroną postępowania

¹³ E. Jurusik, *Umorzenie postępowania egzekucyjnego z urzędu*, s. 98-99 *Umorzenie postępowania egzekucyjnego z urzędu; Discontinuance of executory proceedings ex officio* (uni.wroc.pl) [dostęp 20.07.2024].

¹⁴ T.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 2505 z późn. zm.

¹⁵ Art. 773¹ k.p.c.

¹⁶ Postanowienie SA w Rzeszowie z 10.01.2013 r., III APz 10/12, LEX nr 1240041.

¹⁷ J. Jagieła, *Wybrane zagadnienia dotyczące zawieszenia i umorzenia postępowania egzekucyjnego*, „Problemy Egzekucji” 1999/2, s. 45.

egzekucyjnego. Umorzenie możliwe jest dopiero wówczas, jeśli brak ten nie zostanie uzupełniony w określonym terminie¹⁸, o ile konwalidacja taka w ogóle jest możliwa.

Bezskuteczność egzekucji

Umorzenie postępowania egzekucyjnego może wystąpić na skutek bezskuteczności – podstawę stanowi w tym przypadku art. 824 § 1 pkt 3 k.p.c. Oznacza to, że komornik nie jest w stanie wyegzekwować kwoty wyższej, niż wszelkie koszty egzekucyjne. Podstawą jest, aby realnie ocenić czy nie występuje możliwość, aby roszczenie wierzyciela zostało zaspokojone¹⁹. Umorzenie następuje, gdy komornik stwierdzi, że dłużnik nie posiada majątku ani dochodów, które mogłyby zostać zajęte w celu spłaty długu.

Umorzenie z powodu bezskuteczności jest możliwe także nie ze względu na to, że spłata długu nie jest zupełnie możliwa, ale dlatego, że prowadzenie egzekucji jest nieopłacalne dla wierzyciela. Wierzyciel kierując wnioskiem o wszczęcie postępowania egzekucyjnego do komornika, wymienia sposoby, za pomocą których komornik ma podjąć działania zmierzające do zaspokojenia roszczenia. Wierzyciele często ograniczają sposoby do tych, za które nie ma wydatków. Przykładem takiego sposobu może być egzekucja z rachunków bankowych czy też z wynagrodzenia za prace. Nawet jeśli dłużnik ma majątek, z którego można zaspokoić roszczenie wierzyciela, to egzekwowanie nieruchomości przy długu, który jest niewielki, jest po prostu nieopłacalne i bezcelowe. Postępowanie zostanie umorzone na podstawie art. 824 § 1 pkt 3 k.p.c. Jego wszczęcie przez podmiot uprawniony wstrzymuje bieg przedawnienia i podejrzewa się, że czasami tylko to jest celem wszczynania postępowania²⁰.

Próba rozwiązania owego problemu została podjęta w ustawie z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny, ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw²¹. Na jej podstawie zmieniony został art. 797 k.p.c., który przed 2016 r. brzmiał: „We wniosku lub żądaniu przeprowadzenia egzekucji z urzędu należy wskazać świadczenie, które ma być spełnione, oraz sposób egzekucji. Do wniosku lub żądania należy dołączyć tytuł wykonawczy.” Po zmianie art. 797 k.p.c. stanowi następująco: „We wniosku o wszczęcie egzekucji lub żądaniu przeprowadzenia egzekucji z urzędu wskazuje się świadczenie, które ma być spełnione. Do wniosku lub żądania dołącza się tytuł wykonawczy. Przepisu art. 130^{1a} § 1 nie stosuje się.” Nowelizacja ta sprawiła, że wierzyciel nie musi podawać sposobów egzekucji. Oznacza to, że komornik ma pewną dowolność w doborze odpowiednich sposobów egzekucji. Wyjątkiem jest egzekucja z nieruchomości, do której przeprowadzenia potrzebny jest wniosek wierzyciela. Wierzyciel może zawęzić sposoby egzekucji, ograniczając swobodę komornika, więc nowelizacja nie rozwiązała w pełni omawianego problemu²².

Umorzenie, gdy wierzyciel nie dokonuje czynności potrzebnej do prowadzenia postępowania

¹⁸ Art. 824 § 2 k.p.c.

¹⁹ J. Nowak, *Wybrane uwagi dotyczące pojęcia bezskuteczności egzekucji*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2021/6, s. 6-18.

²⁰ Z. Woźniak, K. Kazimierczak, A. Antkiewicz, *Skuteczność egzekucji sądowej* [w:] *Wybrane zagadnienia egzekucji sądowej*, red. D. M. Olczak-Dąbrowska, Warszawa 2016, LEX.

²¹ Dz. U. poz. 1311 z późn. zm.

²² Ibidem.

Umorzenie postępowania egzekucyjnego ze względu na beczynność wierzyciela (art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c.) to sytuacja, w której postępowanie egzekucyjne zostaje zakończone przez komornika z powodu braku aktywności ze strony wierzyciela. W praktyce oznacza to, że wierzyciel nie podejmuje wymaganych działań, które są niezbędne do kontynuowania postępowania, co uniemożliwia dalsze prowadzenie egzekucji²³. Nie chodzi jednak o jakiegokolwiek czynności – ważne jest, aby były to czynności n i e z b ę d n e. Do czynności, które są konieczne do prowadzenia egzekucji należą: uiszczenie niezbędnych opłat, podanie adresu dłużnika oraz złożenie wniosku o przyznanie kuratora w sytuacjach, które tego wymagają²⁴. Dochodzenie grzywien i kar pieniężnych nałożonych w toku postępowania cywilnego, opłat sądowych oraz innych kosztów postępowania należnych Skarbowi Państwa odbywa się niezależnie od zachowania wierzyciela. Stanowi to wyjątek od wskazanej reguły. Podobnie ma się sytuacja z egzekucją świadczeń alimentacyjnych, z wyłączeniem sytuacji, gdy postępowanie prowadzone jest z nieruchomości dłużnika²⁵.

Czas na wykonanie wymaganych czynności wynosi 6 miesięcy. Jest on liczony od ostatniej czynności organu egzekucyjnego. Termin ostatniej czynności wierzyciela nie ma znaczenia²⁶. Warto podkreślić, że umorzenie to ma charakter fakultatywny i zależy od okoliczności konkretnej sprawy oraz uznania organu prowadzącego egzekucję. Przepisy te mają na celu przeciwdziałanie przewlekłości postępowania oraz mobilizację wierzyciela do aktywnego udziału w postępowaniu egzekucyjnym.

Umorzenie postępowania ze względu na brak żądania podjęcia postępowania

Kolejną przyczyną umorzenia postępowania z urzędu związaną z beczynnością wierzyciela jest sytuacja, gdy postępowanie zostało zawieszone, a wierzyciel nie żąda jej podjęcia. Ta kwestia jest uregulowana w art. 824 § 1 pkt 5 k.p.c. Artykuł ten stanowi, że jeżeli postępowanie zostało zawieszone na wniosek stron lub z innych powodów, a żadna ze stron (w tym przypadku wierzyciel) nie zażąda jego podjęcia w ciągu sześciu miesięcy od dnia zawieszenia, postępowanie ulega umorzeniu. Wierzyciel ma więc obowiązek pilnowania terminów i zgłaszania wniosku o podjęcie postępowania, jeśli chce uniknąć jego umorzenia²⁷. Przykładem jest sytuacja, gdy następuje śmierć dłużnika – wtedy postępowania egzekucyjnego nie umarza się, lecz na podstawie art. 819 k.p.c. zostaje ono zawieszone. Umorzenie sprawy następuje dopiero, gdy bezskutecznie minie termin sześciu miesięcy. W postanowieniu z dnia 21 stycznia 2020 r. Sąd Rejonowy w Opolu Lubelskim (sygn. I Co 610/19) podkreślił, że umorzenia ze względu na zgon nie stwierdza się na podstawie art. 824 § 1 pkt 2. Gdy dłużnik umiera, zawieszają się postępowanie, a jeśli wierzyciel nie żąda jego wznowienia – umarza²⁸.

Jeżeli prawomocnym orzeczeniem tytuł wykonawczy został pozbawiony wykonalności albo orzeczenie, na którym oparto klauzulę wykonalności, zostało uchylone lub utraciło moc

²³ Art. 824 k.p.c.

²⁴ P. Wiśniewski, *Umorzenie postępowania egzekucyjnego z urzędu w razie beczynności wierzyciela*, LEX [dostęp 27.07.2024].

²⁵ Ibidem.

²⁶ H. Pietrkowski, *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego, Postępowanie egzekucyjne*, red. T. Ereciński, Warszawa 2012, s. 238.

²⁷ P. Wiśniewski, *Umorzenie postępowania egzekucyjnego z urzędu w razie beczynności wierzyciela*, LEX [dostęp 29.07.2024].

²⁸ Postanowienie SR w Opolu Lubelskim z 5.05.2020 r. I Co 85/20, LEX nr 2974944.

Następną przyczyną umorzenia postępowania egzekucyjnego z urzędu jest sytuacja, gdy tytuł wykonawczy zostaje pozbawiony wykonalności. Następuje to najczęściej w sytuacji wniesienia powództwa opozycyjnego, które jest szeroko uregulowane w art. 840 k.p.c. Przepis ten „służy zwalczaniu egzekucji materialnie nieuzasadnionej ze względu na wygaśnięcie lub brak zobowiązania, mimo istnienia sformalizowanej podstawy egzekucji, czy ze względu na to, że egzekucja skierowana do określonego przedmiotu narusza prawa osoby trzeciej”²⁹. Ponadto orzeczenie, któremu nadano klauzulę wykonalności, może zostać uchylone w części lub w całości, może także utracić moc. Może to nastąpić chociażby poprzez uwzględnienie apelacji czy skargi kasacyjnej od takiego orzeczenia.

Jeżeli egzekucję skierowano przeciwko osobie, która według klauzuli wykonalności nie jest dłużnikiem i która sprzeciwiła się prowadzeniu egzekucji, albo jeżeli prowadzenie egzekucji pozostaje z innych powodów w oczywistej sprzeczności z treścią tytułu wykonawczego.

Egzekucja komornicza skierowana jest przeciwko osobie, która jest dłużnikiem wskazanym w tytule wykonawczym. Może jednak dojść do błędu, a postępowanie egzekucyjne zostanie wszczęte wobec osoby, która nim nie jest. Komornik musi więc wykazywać się dokładnością, aby takie błędy nie miały miejsca. Wszystkie dane dłużnika muszą być sprawdzone z tytułem wykonawczym, klauzulą wykonalności, wnioskiem egzekucyjnym. Wprowadzanie danych do systemu musi być skrupulatne – błąd w peselu czy nazwisku to niedopatrzenie, które jest nieakceptowalne. W sytuacji, w której dłużnikiem będzie niewłaściwa osoba, może sprzeciwić się ona postępowaniu.

Postępowanie egzekucyjne nie może być sprzeczne z treścią tytułu wykonawczego. Wszelkie dane nie mogą się różnić – dane wierzyciela, dłużnika oraz kwoty muszą być poprawne.

Podsumowanie

Istnieje wiele przyczyn umorzeń postępowania z urzędu. Sytuacje występujące w toku postępowania egzekucyjnego są różnorodne i często złożone. Każda przyczyna jest precyzyjnie wymieniona i opisana przepisami prawa. Przyczyny umorzenia obejmują sytuacje, w których takie postępowanie nie znajduje się w obrębie właściwości organu oraz gdy następuje brak zdolności sądowej którejkolwiek ze stron czy bezczynność wierzyciela, a ponadto, gdy tytuł wykonawczy został pozbawiony wykonalności czy egzekucja została skierowana wobec niewłaściwej osoby lub jest sprzeczna z treścią tytułu wykonawczego.

Każda przesłanka wymaga szczegółowej analizy przez organ egzekucyjny. Umorzenie postępowania egzekucyjnego ma szereg konsekwencji, a bezzasadne umorzenie może być przyczyną skargi na komornika sądowego. Decyzja o umorzeniu postępowania musi być podejmowana uważnie i po przeanalizowaniu, czy katalog przyczyn umorzenia zawarty w art. 824 k.p.c. uwzględnia zaistniałą w danym przypadku sytuację.

Streszczenie

²⁹ A. Turczyn [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Art.506–1217*, red. O. Piaskowska, LEX.

Artykuł przedstawia jakie są przyczyny umorzenia postępowania egzekucyjnego z urzędu. Opisuje zarówno prawne podstawy, jak i praktyczne konsekwencje tego mechanizmu. Omówiono również rolę komorników i sądów rejonowych jako podmiotów odpowiedzialnych za prowadzenie postępowania, a także uprawnienia innych uczestników, takich jak wierzyciel i dłużnik. Celem artykułu jest zrozumienie przyczyn umorzenia postępowania egzekucyjnego z urzędu oraz ich wpływu na przebieg egzekucji.

Słowa kluczowe: postępowanie egzekucyjne, właściwy organ egzekucyjny, umorzenie.

Summary

The article delineates the grounds for the ex officio discontinuance of enforcement proceedings. It addresses both the legal basis and the practical implications of this mechanism. The roles of bailiffs and district courts as entities responsible for conducting enforcement proceedings are discussed, as well as the rights of other participants, such as creditors and debtors. The objective of the article is to comprehend the reasons for the ex officio discontinuance of enforcement proceedings and their impact on the course of enforcement actions.

Keywords: *enforcement proceedings, the competent enforcement authority, discontinuance*

Bibliografia

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (tj. Dz. U. z 2024 r. poz. 1568 z późn. zm.).
2. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (tj. Dz. U. z 2024 r. poz. 1061 z późn. zm.).

Piśmiennictwo

1. Gil P., *Klauzula wykonalności i postępowanie w przedmiocie jej nadania*, Sopot 2017.
2. Jagieła J., *Wybrane zagadnienia dotyczące zawieszenia i umorzenia postępowania egzekucyjnego*, „Problemy Egzekucji”, 1999/2.
3. Jurusik E., *Umorzenie postępowania egzekucyjnego z urzędu*, Wrocław 2024.
4. Nowak J., *Wybrane uwagi dotyczące pojęcia bezskuteczności egzekucji*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2021/6.
5. Olczak-Dąbrowska D. M. (red.), *Wybrane zagadnienia egzekucji sądowej*. LEX.
6. Piaskowska O.M. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Art. 506–1217*, LEX.
7. Pietrkowski H., *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego. Postępowanie egzekucyjne*, red. T. Ereciński, Warszawa 2012.
8. Wiśniewski P., *Umorzenie postępowania egzekucyjnego z urzędu w razie bezczynności wierzyciela*, LEX [dostęp 27.07.2024].
9. Woźniak Z., Kazimierczak K., Antkiewicz A., *Skuteczność egzekucji sądowej [w:] Wybrane zagadnienia egzekucji sądowej*, red. D.M. Olczak-Dąbrowska, Warszawa 2016.

Orzecznictwo

1. Postanowienie Sądu Najwyższego z 16 grudnia 2020 r., sygn.. akt I NSNc 121/20;
2. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z 10 stycznia 2013 r., sygn. III APz 10/12.
3. Postanowienie Sądu Rejonowego w Opolu Lubelskim z dnia 21 stycznia 2020 r. sygn. I Co 610/19

Źródła internetowe

1. „Umorzenie egzekucji prowadzonej przez komornika”, dostępne online: <https://poradnikprzedsiebiorcy.pl/-umorzenie-egzekucji-prowadzonej-przez-komornika> [dostęp 08.07.2024].
2. „Przedmiot działania i kompetencje sądu rejonowego”, dostępne online: <https://slupca.sr.gov.pl/przedmiot-dzialania-i-kompetencje-sadu-rejonowego.m.mg.10.34> [dostęp 10.07.2024].
3. „Opis procedur – Biznes.gov.pl”, dostępne online: <https://www.biznes.gov.pl/pl/opisy-procedur/-/proc/155> [dostęp 11.07.2024].

Sztuczna inteligencja i jej zastosowanie w wymiarze sprawiedliwości - wybrane aspekty

Wprowadzenie

Celem pracy jest analiza szans i zagrożeń stosowania sztucznej inteligencji w polskim wymiarze sprawiedliwości. Sztuczna inteligencja posiada wiele różnorodnych zastosowań, ale jedną z kluczowych dziedzin, w której niewątpliwie będzie ona stosowana jest prawo. Rozwój systemów sztucznej inteligencji będzie mieć istotne znaczenie dla osiągnięcia celu, jakim jest przyspieszenie procesu stosowania prawa.

Szczególne znaczenie dla wyjaśnienia problemów związanych z zastosowaniem sztucznej inteligencji w systemie wymiaru sprawiedliwości ma sama idea sprawiedliwości. Dlatego w artykule przybliżone zostanie pojęcie wymiaru sprawiedliwości, sprawiedliwości proceduralnej, sprawiedliwości materialnej, sztucznej inteligencji i wzajemnych relacji pomiędzy tymi pojęciami. W niniejszym tekście przyjęto, że sprawiedliwość jest odnoszona do właściwości *sądu w sprawie wydania orzeczeń* zgodnych z normami prawa oraz elementarnym poczuciem równości wobec prawa. Natomiast sztuczna inteligencja oznacza autonomiczny, adaptowalny, system wnioskowo-predykcyjny, mogący wpływać na środowisko fizyczne lub wizualne¹.

W toku analizy omawianego zagadnienia użyto metody dogmatyczno-prawnej² oraz uzupełniająco metody prawnoporównawczej, polegającej na badaniu norm obowiązującego prawa wewnętrznego i międzynarodowego w zakresie realizacji rzetelnego procesu, a także ustawodawstwa krajowego w obszarze prawa konstytucyjnego. Analiza została przeprowadzona w oparciu o interpretacje wyroków Trybunału Konstytucyjnego. Metoda prawnoporównawcza umożliwi analizę i szersze zaprezentowanie tychże zagadnień występujących nie tylko w polskim wymiarze sprawiedliwości; jest to niezbędne dla zasygnalizowania problemów mogących występować w przyszłości w polskim systemie sądownictwa³.

Wymiar sprawiedliwości i sprawiedliwość proceduralna w dotychczasowym ujęciu nauki

Istotą sprawiedliwości proceduralnej jest uczciwy proces. W przypadku sprawiedliwości proceduralnej niezbędna jest analiza, rozkładająca to pojęcie

¹ M. Pszczyński, *Władztwo dyskrecjonalne a wykorzystanie sztucznej inteligencji. Szanse i zagrożenia w administracji publicznej*, XIV Łódzkie Spotkania Prawnicze: „Oblicza dyskrecjonalności w przestrzeni administracji publicznej”. Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Łódź, 22 listopada 2024 (materiały niepublikowane).

² Istotą metody dogmatyczno-prawnej jest funkcja społeczna oraz odwołanie się do praktyki zawodowej prawników; pozwoli to na dokładne zbadanie problemów mogących występować w polskim wymiarze sprawiedliwości - D.V. Kędziński, *Metodologia i paradygmat polskich szczegółowych nauk prawnych*. „Transformacje Prawa Prywatnego” 2018/3, s. 21-22.

³ T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*. Warszawa 2019, s. 30.

na elementy składowe. Pierwszym z nich to tak zwana sprawiedliwość formalna, do której odwołujemy się często, mówiąc, że podobne sprawy należy traktować podobnie. Inne traktowanie w ewidentnie identycznych okolicznościach rodzi silne poczucie niesprawiedliwości⁴. Cenione są konsekwencje i jednakowy szacunek dla wszystkich, a także przewidywalność i pewność, które daje sprawiedliwość formalna. Drugi aspekt sprawiedliwości proceduralnej to sprawiedliwość naturalna. Używam tego terminu w sensie technicznym, zawierającym się w dwóch często przytaczanych łacińskich zwrotach: *audi alteram partem*, co oznacza, że wszystkie strony powinny mieć możliwość wypowiedzenia się i obrony swojego stanowiska, oraz *nemo iudex in causa sua*, czyli że nikt nie powinien być sędzią we własnej sprawie. Są to podstawowe elementy sprawiedliwości proceduralnej, odpowiadające poczuciu sprawiedliwości większości ludzi⁵. Sprawiedliwość proceduralna powinna być uwzględniana przez systemy prawne funkcjonujące za pomocą rozmaitych procedur. Sprawiedliwość proceduralna to zasada, która powinna być respektowana w organizacji procesów decyzyjnych⁶. Respektowanie w procesach decyzyjnych idei sprawiedliwości proceduralnej składa się na prawidłową decyzję sądu.

Model prawodawcy sprawiedliwego domaga się takich warunków tworzenia prawa, istniejących na ogół w państwach demokratycznych i liberalnych, które umożliwiłyby uzgodnienie tego prawa z treściami materialnymi i proceduralnymi sprawiedliwości. Klasyczny model prawodawcy racjonalnego poprzestawał na wymaganii zachowania jedynie formalnych warunków legalności tworzenia prawa, w miarę upływu czasu czyniąc kolejne ustępstwa na rzecz dopuszczania doń treści materialnych. Prawodawcy sprawiedliwemu przypisywane są cechy działalności zgodnej z moralnością, podobnie rezultatom jego prawotwórstwa – prawu sprawiedliwemu. Prawodawcy racjonalnemu natomiast przypisywane są cechy skuteczności politycznej, zaś samo tworzone przezeń prawo nie jest poddawane ocenom moralnym. Każdy prawodawca, czy to działający w imię sprawiedliwości, czy też racjonalności, zanim ustanowi prawo, wyznacza cele możliwe do osiągnięcia i prowadzące do bardziej lub mniej wyidealizowanego porządku społecznego⁷.

W procesie stosowania prawa warunkami prawidłowej (formalnie sprawiedliwej) decyzji sądowej są: respektowanie równości stron, bezstronność arbitra, uzasadnienie decyzji, prawo do złożenia środka odwoławczego (kontrola decyzji, instancyjność), sprawiedliwe i jawne rozpatrzenie sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd – art. 45 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997⁸.

Wykluczenie i zaburzenie respektowania równości stron mogą być powiązane z wprowadzeniem przez prawodawcę nowych rozwiązań związanych ze sztuczną inteligencją. Prawodawca wprowadza do krajowego systemu prawnego różne rozwiązania, które mają zachęcić podmioty legitymowane do korzystania z wymiaru sprawiedliwości przy wykorzystaniu odpowiednich systemów teleinformatycznych, np. poprzez wprowadzenie niższych opłat sądowych w elektronicznym postępowaniu upominawczym, czy też uproszczenie czynności sądowych, umożliwiając szybsze

⁴ Tamże, s. 53.

⁵ Tamże, s. 54.

⁶ Tamże, s. 54.

⁷ R. A. Tokarczyk, *Sprawiedliwość jako naczelną wartość prawa*, „Acta Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G” 1997/44, s. 151.

⁸ Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

uzyskanie rozstrzygnięcia w danej sprawie (np. brak obowiązku dołączania środków dowodowych do pism składanych w elektronicznym postępowaniu upominawczym). Jednak współczesna tendencja informatyzacji postępowania sądowego ma również drugie oblicze, bowiem z dobrodziejstwa informatyzacji mogą efektywnie korzystać tylko osoby mające odpowiednio wysokie kompetencje cyfrowe⁹.

Powód w elektronicznym postępowaniu upominawczym zobowiązany jest do wnoszenia wszelkich pism procesowych za pośrednictwem dedykowanego systemu teleinformatycznego. Pozwany może wybrać w jakiej formie chce wnosić pisma procesowe, z tym zastrzeżeniem, że wybór wnoszenia pism za pomocą dedykowanego portalu czyni pisma wniesione tradycyjnie bezskutecznymi (w razie pouczenia stron o tym fakcie). Wynika z tego, iż podmiot wnoszący powództwo, oprócz posiadania wszelkich atrybutów strony, które wymagane są przez ustawodawcę, musi mieć odpowiednio wysokie kompetencje cyfrowe, by skutecznie zainicjować proces przed e-sądem i skorzystać ze wszelkich uprawnień przyznanych przez ustawodawcę dla tego postępowania.¹⁰

Wymaganie prawidłowego uzasadnienia rozstrzygnięcia jest niewątpliwie jednym z elementów składającym się na sprawiedliwość proceduralną. Uzasadnienie pozwala kontrolować orzeczenia, zwłaszcza wtedy, gdy ich podstawą były pojęcia ocenne. Zapobiega to dowolności i arbitralności. Uzasadnienie pełni ważną rolę nawet wówczas, gdy orzeczenie nie podlega kontroli. Dzięki informacjom zawartym w uzasadnieniu uczestnicy postępowania, a także potencjalne strony przyszłych postępowań, mogą uzyskać obraz funkcjonowania pewnych mechanizmów procesowych i ocenić szanse powodzenia w konkretnej sprawie. W ten sposób realizuje się kolejny wymóg sprawiedliwości proceduralnej, a mianowicie – przewidywalność rozstrzygnięć sądowych¹¹. Kwestie sporne, z prawem do uzasadnienia wyroku, mogą wynikać z wprowadzenia sztucznej inteligencji do tworzenia projektów uzasadnień sędziego na podstawie poprzednich uzasadnień wcześniej przez niego sporządzanych. Już teraz, tzn. bez wcześniejszej digitalizacji akt sądowych, możliwe jest stworzenie systemu, który potrafiłby opracować wzory uzasadnień wyroków. Rozwiązanie to powinno mieć dostęp do wszystkich uzasadnień jakie sporządził sędzia na potrzeby dostosowania się do jego stylu, tj. jak buduje zdania, jego zwięzłość itp., a także kolejności ustalonych faktów, zastosowanych przepisów prawa oraz użytej argumentacji.¹² System sztucznej inteligencji, dzięki dostępowi do elektronicznych protokołów rozpraw, ustalałby tę część stanu faktycznego, która oparta została na zeznaniach świadków i przesłuchaniu stron. Ponadto system weryfikowałby te fragmenty uzasadnienia, których z uwagi na istnienie jedynie w papierowych aktach sprawy nie byłby w stanie zamieścić. W takim przypadku, rozwiązanie SI powinno pozostawić wolne miejsca i informować referenta o potrzebie uzupełnienia danego faktu. W przyszłości, wraz z wdrożeniem digitalizacji akt sądowych, system uzupełniałby fragmenty uzasadnienia o informacje, do których miałyby już dostęp. Wspomógłby przy tym pracę sędziego w zakresie treści przez niego napisanych, np. w zakresie użytej stylistyki zdań czy też użytych podstaw prawnych.

⁹ P. Michalik, *Wykluczenie cyfrowe a realizacja prawa do sądu na przykładzie elektronicznego postępowania upominawczego*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2024/3, s. 185.

¹⁰ Ibidem, s. 193.

¹¹ Wyrok TK z dnia 2 października 2006 r., sygn. SK 34/06, OTK-A 2006, nr 9, poz. 118.

¹² Raport, *Rekomendacje w zakresie zastosowania sztucznej inteligencji w sądownictwie i prokuraturze, raport przygotowany przez Grupę Roboczą ds. Sztucznej Inteligencji Podgrupa ds. etyki i prawa Ministerstwa Cyfryzacji*, Warszawa 2023, s. 31-32.

Ponadto należy rekomendować, aby po wdrożeniu postulowanego rozwiązania, do transkrypcji przebiegu rozprawy wdrożone zostały ustne motywy rozstrzygnięcia, wygłoszone po wydaniu wyroku oraz zeznania, których nie zapisano do pisemnego protokołu¹³. Można się zastanawiać, czy nie zostanie takimi rozwiązaniami naruszona zasada do uzasadnienia wyroku. Jeśli system będzie tworzony przez prywatną firmę i strona poprosi o uzasadnienie wyroku, sędzia może nie znać metod działania programu sztucznej inteligencji i nie będzie w stanie wytłumaczyć błędów, jeśli takowe powstaną przy użyciu systemu. Tymczasem firma (ze względu na własny ekonomiczny interes) będzie unikała możliwości udostępnienia programu sporządzającego uzasadnienia z obawy o utratę wiarygodności (m.in. straty wizerunkowe). W konsekwencji zaistnieje konflikt pomiędzy interesem ekonomicznym firmy a wartością jaką jest rzetelny proces (efekt „czarnej skrzynki”). W związku z tym należałoby przeprowadzić podwójną weryfikację. Z jednej strony sędzia wygeneruje uzasadnienia i ostatecznie zatwierdzi i opublikuje wyrok, z drugiej strony powód będzie mógł posłużyć się systemem i sprawdzić prawidłowość wyroku oraz ubiegać się o wyjaśnienie, dlaczego zapadło takie a nie inne orzeczenie.

Zasada sprawiedliwości proceduralnej ma charakter dyrektywalny choć nie została sformułowana w przepisach prawnych *expressis verbis*, doktryna i orzecznictwo posługują się nią z coraz większą swobodą. Jej przestrzeganie i respektowanie gwarancji, które niesie jest potwierdzeniem podmiotowej pozycji jednostki w relacjach z władzą publiczną. Wiąże się to w sposób nie tyle bardziej efektywny, co sprawiedliwy, choć te dwa sposoby postępowania oczywiście nie muszą się wykluczać¹⁴. Jednak jednym z najważniejszych aktów prawnych przy interpretacji sprawiedliwości proceduralnej powinna być Konstytucja RP oraz orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego.

Artykuł 45 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 wymaga, aby postępowanie sądowe odpowiadało wymogom sprawiedliwej procedury. Wyjaśniając sens tego wymogu, Trybunał Konstytucyjny przypominał, że sprawiedliwość proceduralna sądowa powinna zapewniać stronom uprawnienia procesowe stosowane do przedmiotu prowadzonego postępowania. W każdym wypadku ustawodawca powinien zapewnić jednostce prawo do wysłuchania¹⁵. Zgodnie z wymogami rzetelnego procesu uczestnicy postępowania muszą mieć realną możliwość przedstawienia swoich racji, a sąd ma obowiązek je rozważyć¹⁶. Wymóg sprawiedliwego postępowania zakłada dostosowanie jego zasad do specyfiki rozpoznawania spraw. Sprawiedliwość proceduralna w postępowaniu cywilnym nie jest urzeczywistniania w identyczny sposób jak w postępowaniu sądowo-administracyjnym lub karnym. Spory cywilno-prawne, powstające na tle stosunków prawnych opartych na zasadzie równorzędności, powinny być rozpatrywane w postępowaniu sądowym na zasadzie równości stron¹⁷. Różnica w urzeczywistnianiu sprawiedliwości proceduralnej jest równie istotnym zagadnieniem, co gwarancja niezawisłości sędziowskiej. Urzeczywistnienie w prawidłowy sposób idei sprawiedliwości proceduralnej pozwala

¹³ Ibidem, s. 33.

¹⁴ M. Borucka-Arctowa, *Koncepcja sprawiedliwości proceduralnej i jej rola w okresie przemian systemu prawa – analiza teoretyczna i funkcjonalna*, [w:] *Dynamika wartości w prawie*, red. K. Pałeczki, Kraków 1997, s. 29-57.

¹⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 czerwca 2002 r., SK 5/02, OTK ZU nr 4/A/2002, s. 554.

¹⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 13 maja 2002 r., SK 32/01, OTK ZU nr 3/A/2002, s. 409.

¹⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 lutego 2003 r. sygn. akt P 11/02 (Dz. U. Nr 41, poz. 360), s. 18.

na głębsze przyjrzenie się pracy sędziego i jego niezawisłości. W tym miejscu analizie należy poddać szczególnie aspekt merytoryczny niezawisłości sędziowskiej w kontekście tworzenia nowych systemów sztucznej inteligencji wspierających pracę sędziego.

Gwarancje niezawisłości sędziowskiej są zawarte w art. 180 Konstytucji RP. Stanowią one jeden z instrumentów służących zabezpieczeniu niezależności władzy sądowniczej i jej zdolności do niezawisłego wymierzania sprawiedliwości. Aspekt merytoryczny niezawisłości oznacza, że sędzia, poza podległością prawu (tj. Konstytucji RP oraz ustawom – art. 178 ust. 1 Konstytucji RP), może być w rozstrzygnięciu sprawy poddany tylko wskazówkom sformułowanym w orzeczeniu sądu wyższego, zgodnie z przepisami obowiązujących procedur. Należy podkreślić, że podstawową gwarancją niezawisłości sędziowskiej jest zasada nieusuwalności sędziów, w szczególności wykluczająca powierzenie samodzielnym decyzjom władzy wykonawczej jakichkolwiek rozstrzygnięć dotyczących sytuacji prawnej sędziego¹⁸.

Postuluje się wdrożenie systemu do prowadzenia spraw sądowych na wzór już dzisiaj istniejących systemów repertoryjno-biurowych „Sawa” oraz „Sędzia2”, jednakże wzbogaconego o nowe funkcje wspierające pracę sędziego. Wraz z wyświetleniem się nowej sprawy w systemie, sędzia referent otrzymywałby zwięzłe informacje, co do istoty sprawy, wnioskowanych dowodów oraz innych zarejestrowanych w sądzie spraw powiązanych z danymi stronami, np. w sprawach spadkowych powiązane są sprawy o stwierdzenie nabycia spadku i odrzucenie spadku po tym samym spadkodawcy, a w sprawach rodzinnych dotyczące władzy rodzicielskiej i ustalenia kontaktów, co do tego samego dziecka.¹⁹ System powinien sugerować kolejne czynności: w przypadku wpłynięcia pozwu standardem jest zarządzenie jego doręczenia²⁰. Dzisiaj sędzia musi wpisać w systemie zarządzenie, a następnie je wydrukować i podpisać. Postuluje się, aby proponowane rozwiązanie sugerowało sędziemu treść zarządzenia o doręczeniu odpisu pozwu, a praca sędziego ograniczałaby się jedynie do jego akceptacji. Odpis pozwu mógłby trafić do elektronicznej skrzynki pozwanego już po kilku sekundach. Dzięki takiemu systemowi pozew mógłby zostać doręczony pozwanemu dzień po tym, kiedy powód wniósł go do sądu, co dzisiaj jest niemożliwe z uwagi na czasochłonność obiegu papierowych akt. Po wymianie pism procesowych standardowym działaniem jest wyznaczenie rozprawy. Rekomenduje się, aby wyznaczanie rozpraw było konsultowane ze stronami postępowania²¹. Przykładowo, jeżeli w sprawie występują profesjonalni pełnomocnicy, system powinien mieć dostęp do ich elektronicznych kalendarzy i proponować sędziemu dogodne terminy rozpraw, wykluczające kolizje pełnomocników z rozprawami w innych sprawach albo z pobytem na urlopie wypoczynkowym. Rozważyć można przy tym, wysyłanie do stron od dwóch do trzech proponowanych terminów rozpraw. Jeżeli strony zgodnie wskażą w zakreślonym terminie jeden z nich, wybór powinien być wiążący. Kolejną opcją byłoby udostępnienie stronom wokandy sędziego z możliwością wyboru pasujących wolnych terminów. System wyznaczyłby pierwszy pasujący wspólny termin²². Jeżeli w sprawie należy dopuścić dowód z opinii biegłego, system powinien sugerować, który biegły z danej specjalizacji jest najmniej

¹⁸ B. Szmulik, A. Pogódek, M. Borski, M. Maksymiuk, K. Nowak, B. Przywora, J. Uliasz *Prawo konstytucyjne. Pytania, kazusy, tablice, testy*. Warszawa 2016, s. 60.

¹⁹ Raport, op. cit., s. 20-21.

²⁰ Ibidem, s. 20-21.

²¹ Ibidem, s. 20-21.

²² Ibidem, s. 20-21

obciążony i może sporządzić opinię w najkrótszym czasie. Bardzo ważne jest, aby przedmiotowe rozwiązanie wyposażone było w funkcjonalności zastępujące drobne czynności biurokratyczne, które zajmują znaczną część dnia pracy sędziego lub w istotny sposób przekładają się na terminowość postępowań, jak np. ustalanie daty prawomocności orzeczeń czy też kierowanie spraw do wykonania, np. celem egzekucji grzywny, kar ograniczenia lub pozbawienia wolności albo uiszczenia kosztów sądowych na rzecz Skarbu Państwa.²³

Ułatwienie pracy sędziego może wpłynąć zasadniczo na sposób sprawowania wymiaru sprawiedliwości oraz na jednostki, które go sprawują. Ponadto szybki rozwój sztucznej inteligencji (SI) może doprowadzić do powstania autonomicznych jednostek orzekających. Sztuczna inteligencja może zwiększyć spójności decyzji, obiektywność, a także doprowadzić do analizy dużych zbiorów danych, przewidywania wyników spraw, wsparcia w identyfikacji trendów, szybszą identyfikację ryzyka i poprawę dostępności prawa.²⁴ Trzeba jednak pamiętać, że w obecnym systemie prawnym w Polsce wymiar sprawiedliwości sprawują sądy a ilość rozwiązań prawnych rozważających wprowadzanie sztucznej inteligencji do wymiaru sprawiedliwości jest ciągle niewystarczająca.

Funkcją sądów jest sprawowanie wymiaru sprawiedliwości. Artykuł 175 ust. 1 Konstytucji RP stanowi, że wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe. Określenie „wymiar sprawiedliwości” zostało odniesione tylko do działalności sądów, nie ma więc zastosowania do działalności obu Trybunałów. Wynika to w znacznej mierze z tradycji (pojęcie „wymiar sprawiedliwości” kształtowało się w okresie, gdy nie istniały jeszcze w Polsce trybunały), ale pozwala też na zaakceptowanie szczególnego związku sądów z ochroną praw jednostki. Wymiar sprawiedliwości jest działalnością państwa polegającą na wiążącym rozstrzygnięciu sporów o prawo, w których przynajmniej jedną ze stron jest jednostka lub inny podmiot podobny. Podstawą tego określenia jest wyodrębnienie specyficznej postaci działalności państwa, jaką jest rozpatrywanie i rozstrzygnięcie sporów o prawo, a więc inaczej – sądenie. Takie określenie wymiaru sprawiedliwości pozwala dać najpełniejszy wyraz znaczeniu art. 175 ust. 1 Konstytucji RP, bowiem zasadę tę należy rozumieć jako nakaz, by wymiar sprawiedliwości był sprawowany przez sądy i tylko sądy. Innymi słowy, art. 175 ust. 1 Konstytucji RP ma być rozumiany jako wyłączne prawo sądów do sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Owa zasada jest szczególnie akcentowana w odniesieniu do tych spraw i sporów, których choćby jedną ze stron jest jednostka. Wspominany przepis konstytucyjny trzeba rozpatrywać w ścisłym związku z art. 45 Konstytucji RP i art. 77 ust. 2 Konstytucji RP, gwarantującym każdemu prawo do sądu. Należy go także łączyć z postanowieniami prawa międzynarodowego (zwłaszcza art. 6 EKPCz²⁵ i art. 14 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych²⁶), które formułują gwarancje prawa do sądu. Wyłącznie sądów w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości oznacza stworzenie sądom możliwości ostatecznego rozstrzygnięcia każdej sprawy, której przedmiotem jest

²³ Ibidem, s. 20-21.

²⁴ M. Pszczyński, op.cit.

²⁵ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.).

²⁶ Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

spór o prawo, jeżeli choćby jedną ze stron tego sporu jest jednostka. Nie znaczy to, by wszystkie sprawy i spory dotyczące sytuacji prawnej jednostki musiały być od początku rozstrzygane tylko przez sądy. Nie ma przeszkód, aby sądy współistniały z pozasądowymi organami orzekającymi, zawsze jednak sądom musi przysługiwać pozycja nadrzędna, wyrażająca się w możliwości zweryfikowania prawidłowości (legalności) rozstrzygnięcia każdego organu pozasądowego²⁷. Metodyka pracy sędziego wpływa bezpośrednio na sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez sądy. Odpowiednie przygotowanie i interpretacja przepisów pod kątem merytorycznym umożliwia sprawowanie wymiaru sprawiedliwości.

Metodyka oznacza zbiór metod postępowania, efektywnych ze względu na wyznaczony cel, określających sposób wykonywania zadań trudnych, zwykle wymagających rozwiązania konkretnych problemów. Praca sędziego jest wypełniona tego rodzaju zadaniami. Ich rozwiązywanie wymaga doskonałej znajomości zarówno prawa materialnego, jak i prawa procesowego. W pracy sędziego sama znajomość obu dziedzin prawa z reguły okazuje się niewystarczająca. Cel pracy sędziego, którym jest nie tylko trafne rozstrzygnięcie spraw, ale również rozpoznawanie ich w rozsądnym terminie, z poszanowaniem gwarancji procesowych stron postępowania sądowego, zostanie osiągnięty, jeśli czynności sędziego będą podejmowane w sposób metodyczny, a więc planowy, racjonalny i zgodny z regułami działania pragmatycznego²⁸. Ważnym elementem pracy sędziego jest stosowanie wykładni systemowej i celowościowej, oraz różnych wnioskowań prawniczych m.in. sylogizmów prawniczych w powiązaniu znaczenia słów. Ważna jest definicja sylogizmu prawniczego pod kątem tworzenia nowych systemów odczytujących powiązania słów przez sztuczną inteligencję.

Sylogizm prawniczy jest wnioskowaniem używanym podczas stosowania prawa przez sądy. Wnioskowanie jest to proces myślowy polegający na tym, że ktoś przyjmując pewne zdanie lub kilka zdań za prawdziwe dochodzi na tej podstawie do przeświadczenia o prawdziwości innego zdania. Wnioskowania mogą przebiegać według różnych schematów ogólnych, zwanych schematami inferencyjnymi. Jedne z nich są schematami wnioskowań niezawodnych – w tym sensie, iż w rozumowaniach z nimi zgodnych zawsze od prawdziwych przesłanek prowadzą do prawdziwego wniosku, inne – wnioskowań uprawdopodobniających tylko (zawodowych) – według których, wnioskując od prawdziwych przesłanek nie zawsze dochodzimy do prawdziwego wniosku. Schematy te stanowią podstawę do sformułowania dyrektyw (reguł) inferencyjnych, wskazujących sposoby wnioskowania niezawodnego czy przynajmniej uprawdopodobniającego²⁹. Obecne systemy polegające na odczytywaniu powiązań słów bazują na uczeniu statystycznym. Konieczność rozumienia i kontekstu społecznego i kulturowego nadal wymaga udziału człowieka³⁰.

Wsparciem w pracy sędziego mogą w przyszłości okazać się modele językowe pomagające analizować artykuły naukowe, literaturę, orzecznictwo, akty prawne i komentarze. Naukowcy w trakcie pracy badawczej zapoznają się z literaturą przedmiotu, przeglądając dziesiątki lub setki książek i artykułów naukowych, wyodrębniają z nich potrzebne informacje i syntetyzują je jako punkt wyjścia do swoich badań. Oszczędność czasu i precyzja syntezy mogą być bardzo cenne z punktu widzenia

²⁷ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 2020, s. 380.

²⁸ H. Pietrzkowski, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2021, s. 31.

²⁹ Z. Ziemiński *Logika praktyczna*, Warszawa 2014, s. 150 – 151.

³⁰ M. Pszczyński, op.cit.

badacza i całego środowiska prawniczego³¹. Zmniejszenie wysiłku na tym etapie pomoże przyspieszyć procesy naukowe i pozwoli skupić uwagę na właściwej pracy badawczej. Istnieje też niebezpieczeństwo doprowadzenia do zaniechania czytania artykułów źródłowych. A jeśli prace naukowe trafiałyby do baz wiedzy jako embeddings³², to autorzy zaczęliby używać nowego języka podobnie, jak twórcy stron dobierają słowa kluczowe.³³ Mógłby powstać nowy język, a prace przestałyby przypominać formę literacką. W tym sensie modele językowe są nieludzkie i mogą nas pozbawić form języka, które spełniają funkcje estetyczne, formalne, komunikacyjne lub rozrywkowe. Modele językowe niejako mogą wykształcić swój język, co parafrazując autora Upadku Hyperiona³⁴ może przypominać formę haiku lub rebusów jako wysokopoziomowe, skompresowane metafory. Takie rozwiązanie do zarządzania wiedzą jest w zasięgu ręki. Powstają pierwsze polskie duże modele językowe: Bielik -11B v2, który jest efektem działającego w ramach Fundacji SpeakLesash oraz Akademickiego Centrum Komputerowego Cyfronet AGH oraz Qra-13b, czyli polskojęzyczny generatywny model językowy opracowany przez Politechnikę Gdańską i AI Lab z Ośrodkiem Przetwarzania Informacji – Państwowego Instytutu Badawczego. Może powstać PLLuM (Polish Large Language Model), inicjatywa mająca na celu stworzenie polskiego dużego modelu językowego zgodnie z założeniami odpowiedzialnego rozwoju sztucznej inteligencji. Istnieją już bazy artykułów naukowych. Po dokonaniu przekształcenia i umieszczeniu danych w bazie wektorowej otrzymamy nową jakość w przeszukiwaniu źródeł naukowych. Taki proces może okazać się kosztowny, ale wart swojej ceny. Podsumowując, generatywna sztuczna inteligencja z wykorzystaniem dużych modeli językowych i baz wektorowych może stać się narzędziem służącym do syntezy obecnej wiedzy naukowej. Stworzone możliwości konwersacyjne pozwalają na prowadzenie rozmowy, a nawet dyskusji z bazą wiedzy, zgodnie z wytyczonym przez pytającego kierunkiem. Można w ten sposób sprawdzać poziom istniejącej wiedzy na dany temat z uwzględnieniem interesujących (np. problematycznych) niuansów. Z drugiej strony trzeba przewidywać zagrożenia wynikające z takiego podejścia, jak np. upraszczanie zagadnień lub usuwanie szczegółów. Dlatego prowadzenie konwersacji wymaga odpowiedniego przygotowania teoretycznego – należy znać pytania i mieć plan takiej rozmowy.³⁵ Modele językowe w przyszłości w Polsce mogą nabrać istotnego znaczenia w praktyce prawniczej. Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi w 2023 r. na Uniwersytecie Princeton dotyczącymi „ekspozycji” zawodów na SI, czyli zastępowania ich lub zwiększania zależności od SI, zawód sędziego jest na siedemnastym miejscu spośród 774 zawodów objętych analizą. Podkreśla się również, że sektor usług prawnych znajduje się na 1. miejscu pod względem wpływu ekspozycji sztucznej inteligencji w konkretnym zawodzie na analizowane branże. Według autorów termin „ekspozycja” obejmuje zastąpienie zawodu lub jego wzmocnienie.³⁶

³¹ A. Karolewski, *Sztuczna inteligencja w poszukiwaniu wiedzy*, „Biuletyn EBIB”, nr 2(213) /2024, s. 5, <https://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/909/928>, [dostęp: 12.12.2024 r.]

³² Embedding (embedowanie) polega na osadzeniu na stronach internetowych treści pochodzących z innych stron – „źródłowych”, <https://www.nowemedia.org.pl/glossary/embedding/> [dostęp: 20.01.2025 r.]

³³ A. Karolewski, op.cit., s. 5.

³⁴ D. Simmons, *Upadek Hyperiona*. Warszawa 2023.

³⁵ A. Karolewski, op.cit., s. 5.

³⁶ P. Dolniak, T. Kuźma, A. Ludwiński, K. Wasik, *Prawne i instytucjonalne uwarunkowania AI w Polsce*. [w:] tenże, *Sztuczna inteligencja w wymiarze sprawiedliwości*, Warszawa 2024, s. 56.

Warunkiem koniecznym do wdrażania nowoczesnych technologii (m.in. modele językowe) w sądownictwie będzie dobranie odpowiednich strategii. W związku z tym należy zwiększać świadomość technologiczną poprzez organizację szkoleń i warsztatów dla wszystkich pracowników sądów, ze szczególnym uwzględnieniem korzyści płynących z zastosowania SI i nowoczesnych technologii, oraz promowania historii sukcesu wdrożeń technologicznych w innych krajach lub instytucjach. Drugim ważnym warunkiem są opracowania oddzielnych strategii dla różnych grup zawodowych: orzeczników i urzędników, uwzględniając ich specyficzne potrzeby i oczekiwania. Należy równolegle promować funkcjonalności wspomagające pracę sędziów, asesorów i referendarzy sądowych oraz wdrażać rozwiązania automatyzujące żmudne czynności administracyjne, co przyczyni się do zwiększenia efektywności pracy urzędników. Nie mniej ważne jest zaangażowanie liderów opinii (pierwszych naśladowców) w proces wdrażania technologii, aby promowali korzyści i zmniejszali opór przed zmianami wśród pozostałych pracowników. Jednocześnie trzeba upowszechniać rozwiązania z możliwością dobrowolnego uczestnictwa (pilotaże, piaskownice regulacyjne). W końcu regularne monitorowanie postępów wdrażania nowych technologii i adaptacji pracowników do zmian. Przeprowadzanie okresowych ankiet w celu zbierania opinii i dostosowywania strategii do zmieniających się potrzeb i oczekiwań pracowników sądów.³⁷

Zastosowanie sztucznej inteligencji w wymiarze sprawiedliwości

Sztuczna inteligencja (dalej: SI) to dziedzina badań naukowych, w której usiłuje się naśladować ludzką inteligencję w maszynie. Obszar SI zawiera systemy z bazą wiedzy, systemy ekspertowe, rozpoznawanie obrazów, automatyczną naukę, rozumienie języka naturalnego, robotykę i inne³⁸. W dniu **5 września 2024 r. Komisja Europejska podpisała Ramową konwencję Rady Europy o sztucznej inteligencji i prawach człowieka, demokracji i praworządności**³⁹.

Dla niniejszej Konwencji «system sztucznej inteligencji» oznacza system oparty na maszynie, który dla jawnych lub ukrytych celów wnioskuje z otrzymywanych danych wejściowych jak generować wyniki takie jak przewidywania, treści, rekomendacje lub decyzje, które mogą wpływać na środowiska fizyczne lub wirtualne. Różne systemy sztucznej inteligencji różnią się poziomem autonomii i adaptacyjności po ich wdrożeniu⁴⁰.

Ogólnie rzecz biorąc, SI można zdefiniować na dwa sposoby. Po pierwsze „architektonicznie”, ze względu na stosowane narzędzia i techniki. Kiedy w latach osiemdziesiątych pracowano nad SI, panowała moda na systemy oparte na regułach i programowaniu logicznym. To była pierwsza fala SI, która okazała się skuteczną – systemy zaprogramowano do wykonywania zadań z wykorzystaniem ogromnych drzew decyzyjnych i schematów blokowych stworzonych przez ludzi. Obecnie bardzo popularne są inne metody, takie jak „nadzorowane uczenie maszynowe” i „głębokie sieci neuronowe”. To druga fala – systemy nie przestrzegają ścisłych reguł, tylko uczą się na podstawie dużych zbiorów danych. Zwykle jednak techniczne terminy i koncepcje mało

³⁷ P. Dolniak, T. Kuźma, A. Ludwiński, K. Wasik, op. cit., s. 61.

³⁸ R. Kurzweil the *Age of Spiritual Machines*, Books Penguin, 1999.

³⁹ chrome-extension://efaidnbmninnbpcajpcgclefindmkaj/https://rm.coe.int/1680afae3c, [dostęp: 8.12.2024].

⁴⁰ P. Dolniak, T. Kuźma, A. Ludwiński, K. Wasik, op. cit., s. 53.

mówią większości laików, którym bardziej odpowiada druga „funkcjonalna” definicja. Kiedy myślimy o SI w kategoriach funkcjonalnych, chodzi nam o to, co faktycznie robią, jakie realizują zadania. Mówiąc najogólniej, kiedy specjaliści od SI mówią dziś o sztucznej inteligencji, mają na myśli systemy wykonujące zadania (takie jak rozwiązanie problemów, komponowanie muzyki, rozpoznawanie emocji, układanie cegieł), które dotąd, jak sądziliśmy, wymagały ludzkiej inteligencji. To dość swobodna charakterystyka SI, ale co istotne w tym kontekście, to fakt, że maszyny podejmują coraz więcej takich zadań. I wydaje się, że właśnie to ma dziś na myśli wielu prawników i komentatorów, którzy mówią o SI w prawie – systemy wykonują różnego typu zadania prawnicze, które dotąd wymagały myślenia, prawników – ludzi. Niektórzy idą dalej i mówią o superinteligentnych maszynach⁴¹, SI działających na poziomie znacznie przekraczającym obecne ludzkie możliwości. Można więc powiedzieć, że SI podejmuje działania ludzkie i nadludzkie⁴². Tak wyglądało postrzeganie sztucznej inteligencji w roku 2019 w Stanach Zjednoczonych. Obecnie, by odpowiednio usystematyzować rozwój sztucznej inteligencji, trzeba go podzielić na etapy powstawania poszczególnych rozwiązań technologicznych.

Można wyodrębnić następujące etapy: 1) powstawanie algorytmów o analizie zaawansowanej typu „data mining” lub „text mining” (uczenie głębokie) 2) „sieci neuronowe”, czyli w skrócie cyfry ułożone w kolumnach służące rozpoznawaniu obrazów i procesowanie języka naturalnego 3) algorytm uczenia maszynowego „random forest”; działanie algorytmu polegało na łamaniu przestrzeni liczbowej „tworzeniu kolejnych drzew losowych”⁴³ w konsekwencji doprowadzając do nadmiernego doładowania się danych i tworzenia licznych hiperparametrów⁴⁴. Takie systemy nie nadawały się do analizy obrazu i języka. 4) modele językowe (large language model, LLM).

Pod kątem technicznym, obszar SI jest tak szeroki, że jakakolwiek próba jego zdefiniowania prowadzi do stworzenia skomplikowanego i często kontrowersyjnego opisu. Kluczowym elementem ewentualnej definicji powinno być uwzględnienie, że SI ma możliwość „uczenia się”, bazując na dostarczonych lub zdobytych przez ten system informacjach. Być może rozdzielenie tego pojęcia na mniejsze elementy nieco ułatwiłoby zadanie. Z punktu technicznego moglibyśmy rozdzielić SI na kilka nieco pokrywających się między sobą poddziedzin, tj. Uczenie Maszynowe, Głębokie Uczenie Maszynowe, Analiza Predykcyjna, Sieci Neuronowe, Cognitive Computing, Przetwarzanie Języka Naturalnego (NLP), Wizja Komputerowa (Computer Vision)⁴⁵.

Uczenie głębokie – to niedawne i przełomowe osiągnięcie SI; jest ono częścią uczenia maszynowego (czasem te pojęcia są używane zamiennie). Pojęcie uczenia głębokiego wywołało entuzjastyczne reakcje wśród zwolenników SI w 2016 r., kiedy wyposażony w tę funkcję program AlphaGo w znakomitym stylu pokonał człowieka podczas turnieju w chińską grę go (podobną nieco do naszych szachów). Uczenie głębokie jest wzorowane na splątanych sieciach neuronów w naszych mózgach i polega na tworzeniu warstw oprogramowania, w których sztuczne sieci neuronowe dysponują poziomami danych wejściowych i wyjściowych. Dane są wprowadzane na poziomie

⁴¹ N. Bostrom, *Superintelligence*, Oxford 2014.

⁴² R. Susskind, *Sądy internetowe i przyszłości wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2021, s. 155.

⁴³ A. Karolewski, op.cit., s. 2.

⁴⁴ Ibidem, s. 3.

⁴⁵ <https://law4tech.pl/definicja-sztucznej-inteligencji-z-perspektywy-data-scientist/>
8.12.2024].

[dostęp:

wejściowym sieci, a wynik uzyskuje się z poziomu danych wyjściowych; pomiędzy „wejściem” a „wyjściem” może znajdować się tysiące innych warstw i dlatego nazywane jest „uczeniem głębokim”⁴⁶.

SI analizuje dane coraz głębiej za pomocą sieci neuronowych, posiadających wiele ukrytych warstw. Zbudowanie systemu wykrywania oszustw z pięcioma ukrytymi warstwami było do niedawna niemożliwe. Analiza obszernych zbiorów danych jest bardzo czasochłonna i czasem przekracza ludzkie możliwości. Dzięki nieograniczonej mocy obliczeniowej komputera sytuacja uległa zmianie. Do trenowania modeli głębokiego uczenia niezbędne są informacje, ponieważ modele te uczą się bezpośrednio na danych. SI osiąga niesamowitą dokładność dzięki głębokim sieciom neuronowym. Na przykład wszystkie interakcje z Siri lub Alexą opierają się na głębokim uczeniu się. Produkty te stają się tym dokładniejsze, im częściej są używane m.in. w medycynie, gdzie techniki sztucznej inteligencji obejmujące głębokie uczenie się i rozpoznawanie obiektów można stosować do lokalizowania nowotworu na obrazach medycznych z większą dokładnością.⁴⁷

Wprowadzenie modeli generatywnych służy rozwojowi nowych metod i technik w obszarze zarządzania wiedzą. Pojawiają się nowe kategorie wiedzy: zapytania (prompts) i ich repozytoria. Efektywność działania baz wiedzy w dużej mierze zależy nie tylko od umiejętności użytkowników w obszarze inżynierii zapytań, ale też narzędzi ich w tym wspomagających. Co ciekawe, najlepsze efekty uzyskuje się, wykorzystując odpowiednio wytrenowane (do generowania promptów) modele uczenia maszynowego, które mogą w procesie ich formułowania tworzyć własny, niezrozumiały dla człowieka język⁴⁸.

Nowe milenium przyniosło powstanie dużych modeli językowych (large language model, LLM). Internet zgromadził olbrzymie zasoby słowa pisanego w różnych językach. Zrobiono coś, co do tej pory wydawało się niemożliwe. Zbudowano olbrzymi model sieci neuronowych, które uczyły się i uczą zależności pomiędzy słowami. Ich celem jest przewidywanie kolejnego, najbardziej prawdopodobnego słowa. Dzięki odpowiedniej architekturze uczenia oraz interfejsom uzyskano aplikacje o zdolnościach konwersacyjnych. Ten etap jest bardzo energochłonny. Dla przykładu, trenowanie jednego z dużych modeli językowych z 65 miliardami parametrów wymagało 21 dni pracy na 2048 nowoczesnych procesorach graficznych dedykowanych SI. Każdy z tych procesorów ma 80 GB pamięci operacyjnej (RAM). Szacowany koszt tego trenowania przekroczył 4 miliony dolarów.⁴⁹ W pierwszym etapie uczenia tworzony jest model bazowy na dużym zbiorze tekstów. Nie muszą być oetykietowane – ważne są zależności między słowami. Stąd, w pewnym sensie, takie modele nie są inteligentne; nie rozumieją stanu, w którym się wypowiadają, ale znają tak wiele kontekstów i tak dogłębnie, że przestaje to być istotne z punktu widzenia skuteczności. W drugim etapie model jest douczany za pomocą oetykietowanych par: polecenie-odpowiedź. W ostatnim etapie uczenie jest nadzorowane przez ludzi celem uzyskania odpowiedzi nieszkodliwych dla użytkowników⁵⁰. Rozpatrując kolejne etapy kształtowania się rozwiązań

⁴⁶ A. Skorupka, *Sztuczna inteligencja zabierze ludziom pracę*, 2024, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://zjz.edu.pl/wp-content/uploads/2024/03/Skorupka.pdf [dostęp: 8.12.2024 r].

⁴⁷ P. Dolniak, T. Kuźma, A. Ludwiński, K. Wasik, op. cit., s. 55.

⁴⁸ A. Wodecki, *Technologie generatywne w szkolnictwie wyższym – diagnostyka sytuacji, przydatne kompetencje i propozycja metody*, „E-mentor” 2023/3, s. 51–60.

⁴⁹ A. Karolewski, op. cit., s. 3.

⁵⁰ Ibidem, s.3.

technologicznych sztucznej inteligencji równie ważne jest zwrócenie uwagi na pojęcie inteligencji w nowych technologiach.

Termin „inteligencja” może sugerować, że najnowsze systemy są w jakimś sensie „świadome”. W żargonie filozoficznym sztucznej inteligencji świadomy system SI byłby przykładem tego, co nazywa się „silną sztuczną inteligencją”. Natomiast przedmiotem analizy w dzisiejszych czasach jest „słaba sztuczna inteligencja” – systemy, które w sensie funkcjonalnym częściowo zastępują prawników.⁵¹

Tymczasem warto zauważyć, że paradoksalnie, trudniej stworzyć maszyny mogące wykonywać zwykłe zadania, które człowiekowi umożliwia jego wiedza ogólna, niż takie, które są świetne w ściśle określonej dziedzinie. Myśląc o długofalowych implikacjach SI, warto pamiętać, że w przypadku SI, jak w całej dziedzinie technologii, nie ma finału. Tempo zmian przyspiesza; codziennie słyszy się o kolejnym przełomie. Myśląc o przyszłości SI, większość z nas może jedynie ekstrapolować stan dzisiejszy. Trzeba jednak przyznać, że jest to możliwe, a nawet prawdopodobne i niechybnie do roku 2030 nasze życie zmieni się radykalnie dzięki systemom, których dziś nawet nie umiemy sobie wyobrazić. Dlatego nie powinniśmy zakładać, iż w przyszłości dominować będą współczesne technologie wspomagające, jak na przykład uczenie maszynowe. Nieunikniona jest trzecia fala SI – i czwarta, i kolejna⁵².

Rozwiązania generowane przez nowe technologie przesuwają role skupione tylko na ułatwieniu komunikacji między stronami w kierunku wprowadzania metod alternatywnego uczestnictwa w procesie i rozwiązaniu sporu. Wykorzystywanie metodologii, którą strony postrzegają jako obiektywną i bezstronną, w konsekwencji czyni je bardziej skłonny do zawarcia porozumienia. Istotnym pojęciem obrazującym kierunek rozwoju sztucznej inteligencji jest „kodowanie predyktywne”. Działanie „kodowania predyktywnego” obrazuje amerykański wymiar sprawiedliwości.

Technika nazywana „kodowaniem predyktywnym” umożliwia komputerowi wykonanie analizy dokumentów. Najpierw profesjonalni pełnomocnicy zapoznają się ze zbiorem próbek dokumentów wyselekcjonowanych statycznie w taki sposób, by reprezentowały cechy charakterystyczne zbioru. Następnie do pracy przystępuje program wykorzystujący uczenie maszynowe, który identyfikuje kryteria pozwalające dopasować je do wyników uzyskanych przez człowieka, tak dokładnie jak to możliwe. Te kryteria mogą obejmować wszystko: od wyszukiwania prostych zwrotów aż po bardzo wyrafinowaną analizę semantyczną tekstu, kontekstu i uczestników. Program jest następnie uruchamiany na podzbiore pozostałych dokumentów, a te z kolei są przeglądane przez profesjonalnych pełnomocników. Ten proces powtarza się, aż program jest w stanie wyselekcjonować odpowiednio istotne dokumenty. Ta technika jest podobna do sposobu, w jaki filtry antyspamowe dostają wiadomości jako „niechciane”. Inne próby dotyczą sposobów przewidywania spraw sądowych, np. najnowsza próba zastosowania techniki uczenia maszynowego do przewidywania decyzji amerykańskiego Sądu Najwyższego była w stanie poprawnie odgadnąć decyzje sędziów w ponad 70 % przypadków przy wykorzystaniu danych tylko ze spraw wcześniejszych. Było to możliwe dzięki analizie zachowań podczas głosowań każdego sędziego na podstawie bazy danych obejmującej 68 tysięcy głosowań⁵³. Skupiając się na

⁵¹ R. Susskind, op.cit., s.199.

⁵² Ibidem, s. 200.

⁵³ J. Kaplan, *Sztuczna inteligencja co każdy powinien wiedzieć*, Oxford University Press 2016, wybór i oprac. tłumaczenie S. Szymański Warszawa 2019, s. 120–121.

wyszukiwaniu i analizie tekstu przez sztuczną inteligencję, trzeba również zwrócić uwagę na wytwarzanie i analizowanie grafik przez sztuczną inteligencję, czyli zjawisko „deepfake”.

Termin „deepfake” pojawił się w 2017 roku i pierwotnie użyto go do opisanie pornograficznych materiałów wideo, w których dokonywano podmiany twarzy aktorów, celebrytów i osób publicznych⁵⁴.

Pojęcie zaczęło być stosowane także w odniesieniu do innych nagrań, na których podmieniano twarze i ruch ciała, materiałów audio, czy grafik, które powstały przy pomocy sztucznej inteligencji. W 2019 roku szacowano, że 96% deepfake’ów powstało w celu tworzenia materiałów pornograficznych, jednak spostrzeżono również, że ten rodzaj przekazu ma potencjał w dezinformacji politycznej⁵⁵. Obecnie przez zjawisko deepfake rozumie się szczególnie rodzaj mediów syntetycznych, w których osoba na obrazie lub filmie jest zamieniana na podobiznę innej osoby⁵⁶.

Istnieją różne typy deepfake’ów. Ze względu na wykorzystany w tej technologii format, tj. sposób prezentacji wygenerowanej postaci, można wyróżnić: 1) wideo deepfake – syntetyczne manipulacje na filmach, np. zamiana twarzy, morfing twarzy (płynne przekształcanie jednego obrazu w inny) lub manipulacje ciałem; 2) audio deepfake – syntetyczne manipulacje w nagraniu audio, np. podmiana cudzego głosu lub przekształcenie tekstu na dźwięk; 3) graficzny deepfake – syntetyczne manipulacje, które polegają na podmianie lub wygenerowaniu nieistniejącego obrazu twarzy i ciała⁵⁷. Technologia deepfake znalazła szerokie zastosowanie w różnych obszarach. Jeśli rozwiązania techniczne zawarte w tej technologii zostałyby ulepszone można je zastosować w polskim wymiarze sprawiedliwości do analizowania czy dane nagranie dźwiękowe lub graficzne (np. w postępowaniu karnym lub cywilnym) jako dowód nie zostały sfałszowane bądź w jakimś stopniu zmodyfikowane przez inny system sztucznej inteligencji. Sztuczna inteligencja jest wykorzystywana do analizowania zawartości nośników m.in. skanowanie, wykrywanie, indeksowanie, wyszukiwanie. Podsumowując rozważania na temat pojęć pomocnych przy definiowaniu i zrozumieniu zastosowań i istoty sztucznej inteligencji warto jeszcze przytoczyć definicję zawartą w Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1689 z dnia 13 czerwca 2024 r. w sprawie ustanowienia zharmonizowanych przepisów dotyczących sztucznej inteligencji oraz zmiany rozporządzeń (WE) nr 300/2008. Zgodnie z art. 3 punktem 1 „system AI” oznacza system maszynowy zaprojektowany do działania z różnym poziomem autonomii po jego wdrożeniu, który może wykazywać zdolność adaptacji, a także który – na potrzeby wyraźnych lub dorozumianych celów – wnioskuje, jak generować na podstawie otrzymanych danych wejściowych wyniki, takie jak predykcje, treści, zalecenia lub decyzje, które mogą wpływać na środowisko fizyczne lub wirtualne.⁵⁸ Ważnym elementem definicji zawartej w art. 3 AIA (Artificial Intelligence

⁵⁴ M. Cyrklaff-Gorczyca, A. Majchrzak, *Wykorzystanie wizerunku polityków w przekazach typu deepfake: analiza danych fact-checkingowych z 2023 roku*, „Horyzonty Polityki” 2024, vol. 15, nr 52, s. 36, DOI: 10.35765/hp.2583.

⁵⁵ Ajder, Patrini, Cavalli, Cullen, 2019, s. 5–6; Sharma, Jain, Behl, Baabdullah, Giannakis, Dwivedi, 2023; Somers, 2020

⁵⁶ M. Cyrklaff-Gorczyca, A. Majchrzak, op.cit., s. 36.

⁵⁷ Nassif, Nasir, Talib, & Gouda, 2022, s. 5; M.Cyrklaff-Gorczyca, A.Majchrzak, op.cit.,s. 37.

⁵⁸ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1689 z dnia 13 czerwca 2024 r. w sprawie ustanowienia zharmonizowanych przepisów dotyczących sztucznej inteligencji oraz zmiany rozporządzeń (WE) nr 300/2008, (UE) nr 167/2013, (UE) nr 168/2013, (UE) 2018/858, (UE) 2018/1139

Act) jest wyodrębnienie poziomu autonomii sztucznej inteligencji i podkreślenie wpływu na środowisko fizyczne lub wirtualne. Jest to próba sprostania tworzenia definicji, która będzie w stanie „okiełznać” sztuczną inteligencję w wielu gałęziach przemysłu i biznesu wykorzystujących nowe technologie. Wprowadzenie AIA może wiązać się z istotnymi zmianami w ustawodawstwie w Polsce i przyspieszeniem wprowadzania nowych rozwiązań związanych ze sztuczną inteligencją. W procesie cywilnym i karnym brakuje rozwiązań wprowadzających sztuczną inteligencję oraz zapobiegających ich niewłaściwemu korzystaniu. Pod względem klasyfikacji prawnej problem pojawia się, kiedy technologia deepfake łączy wizerunek dwóch osób (jak na przykład sklasyfikować rozpowszechnianie materiałów pornograficznych z wizerunkiem osoby pokrzywdzonej). Tutaj rozwiązania prawne przyjęte na gruncie procesu karnego mogą spotkać wiele przeszkód w wyniku braku regulacji dotyczącej sztucznej inteligencji na gruncie prawa karnego. Systemy sztucznej inteligencji mogą za to być pomocne w analizie zawiadomień o przestępstwie i ocenie dowodów w postępowaniu przygotowawczym.

Wdrożony od 2021 r. we wszystkich jednostkach polskiej prokuratury system PROK-SYS jest platformą umożliwiającą przekształcenie akt postępowania przygotowawczych z papierowych na w pełni cyfrowe, będących zarazem bazami danych do trenowania algorytmów SI.⁵⁹ Na potrzeby początkowego etapu sprawy rekomenduje się stworzenie programu analizującego zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa, aby poza głównym wątkiem zawiadomienia nie pominąć innych, które również powinny być objęte ściganiem.⁶⁰ System pozwalający analizować pisemne zawiadomienia stanowi istotne usprawnienie pracy prokuratora oraz pozwala skrócić i usprawnić pracę prokuratorów kierujących jednostką, którzy analizują każde wpływające do prokuratury zawiadomienie o przestępstwie. Na tej podstawie dokonują dekretacji postępowania, wskazując jakiego przestępstwa dotyczy zawiadomienie. Wraz ze wzrostem informacji zgromadzonych w dalszym toku postępowania, rekomenduje się wdrożenie systemu pozwalającego na wyłuskanie istotnych informacji spośród innych niemających znaczenia dla sprawy.⁶¹ System wskazuje, jakie dowody mogłyby być przeprowadzone z urzędu dla rozstrzygnięcia istoty sprawy, np. wytypowałby potencjalnych świadków na podstawie analizy zeznań dotychczas przesłuchanych osób. Co więcej umożliwi przeanalizowanie treści złożonych zeznań i wskaże w jakim fragmencie są one spójne, a w jakim sprzeczne. Ponadto przygotowuje projekty postanowień o żądaniu udostępnienia danych objętych tajemnicą telekomunikacyjną lub wniosków o zwolnienie z obowiązku zachowania tajemnicy bankowej – zwalniając prokuratora z czasochłonnego wyszukiwania i przepisywania danych (tj. numery telefonów, dane operatorów, numery rachunków bankowych, numery VIN, PESEL).⁶² W rozważaniach wprowadzanych w prawie karnym trzeba mieć również na uwadze doświadczenia ze Stanów Zjednoczonych, a mianowicie sztuczna inteligencja może być postrzegana również jako przestępca. Jest to daleko idąca teza, gdyż obecne akty prawne nie nadają podmiotowości i odpowiedzialności za błędy systemom sztucznej inteligencji. Przykład ten może

i (UE) 2019/2144 oraz dyrektyw 2014/90/UE, (UE) 2016/797 i (UE) 2020/1828 (akt w sprawie sztucznej inteligencji) Tekst mający znaczenie dla EOG (Dz. U. UE. L. z 2024 r. poz. 1689).

⁵⁹ Raport, op. cit., s. 36.

⁶⁰ Ibidem, s. 36.

⁶¹ Ibidem, s. 36.

⁶² Ibidem, s. 36.

pokazywać przyszłe problemy związane z nadaniem podmiotowości prawnej systemom sztucznej inteligencji.

Sztuczna inteligencja może popełniać przestępstwa. Dotychczas dyskusja koncentrowała się na tak zwanych deliktach, czyli działaniach, które szkodzą ludziom albo ich własności, przez co ofiary mogą pozywać przed sądem cywilnym o odszkodowanie. Społeczeństwo jednak uznaje również określone zachowania za przestępstwa, to znaczy działania, które są zakazane albo z powodów moralnych, albo dlatego, że naruszają porządek społeczny lub interes publiczny. Na przykład w Kalifornii przestępstwem jest jedzenie psów i kotów, ale nie kurczaków, choć wszystkie powszechnie uważa się za zwierzęta domowe. Przestępstwem jest również jeżdżenie pojazdem poza drogami w sposób, który może spowodować szkody środowiskowe. Zauważmy, że pewne działania mogą być zarówno deliktami, jak i przestępstwami. Niektóre przestępstwa, takie jak zabójstwo (w przeciwieństwie do spowodowania śmierci), uznaje się za poważniejsze, ponieważ wiążą się z transgresją etyczną. To znaczy oczekuje się, że sprawca wie, że to co robi jest moralnie złe. Prawo zakłada, że osoba popełniająca przestępstwo ma to, co się nazywa „podmiotową moralnością”. Podmiotowość moralna wymaga dwóch rzeczy: sprawca jest zdolny do rozumienia konsekwencji swojego zachowania i ma wybór działania. Co zaskakujące, nie trzeba być człowiekiem, żeby mieć podmiotowość moralną. Wiele osób nie zdaje sobie sprawy, że spółki mogą odpowiadać za popełnienie przestępstwa. Na przykład kompania naftowa Chevron ma długi rejestr wyroków karnych, głównie za umyślne skażenie środowiska, choć jej pracownicy rzadko byli oskarżani indywidualnie w związku z tymi działaniami. W przynajmniej niektórych z tych spraw samą spółkę uznano za posiadającą podmiotowość moralną, ponieważ jest zdolna do rozumienia konsekwencji swojego zachowania i może wybrać sposób działania (czy popełnić przestępstwo, czy go nie popełnić), choć ta koncepcja nie jest wolna od pewnych kontrowersji. Czy zatem program komputerowy może być podmiotem moralnym? Może, ponieważ spełnia wymogi definicji. Nie ma powodu, dla którego nie można by napisać programu, który wie, co robi, wie, że jest to nielegalne (a zatem przypuszczalnie nieetyczne), i może dokonywać wyborów, jakie działania podjąć. Nie wymaga się, żeby podmiot moralny miał jakiegokolwiek „poczucie”, że coś jest dobre albo złe – wymogiem jest po prostu to, żeby znał różnicę. Na przykład psychopaci, by odpowiadać za zabójstwo, nie muszą mieć poczucia, że zabicie kogoś jest złe, albo doświadczać wyrzutów sumienia – w istocie mogą nie zgadzać się z zakazem zabijania – muszą jedynie wiedzieć, że społeczeństwo uznaje je za złe⁶³.

Zagrożenia i wyzwania związane ze sztuczną inteligencją w sądownictwie

Wprowadzenie sztucznej inteligencji do składów orzekających musiałoby się wiązać z istotną ingerencją w wymiar sprawiedliwości. Kwestia sporządzania uzasadnienia przez sztuczną inteligencję musiałaby wykazać się logicznym zobrazowaniem funkcjonowania mechanizmów. Jeśli chodzi sam przedmiot definicji i orzecznictwa, to

⁶³ J. Kaplan, op. cit., s. 134 – 136.

wiele pojęć jest niejasnych, zasady obowiązujące w procesie stosowania nie zawsze bazują na logicznych zasadach i formalizmie procesowym. W polskim procesie cywilnym obowiązuje umiarkowany formalizm procesowy. W kwestiach spornych mogłoby dochodzić do tworzenia nowych rozwiązań przez sztuczną inteligencję, które musiałyby być kontrolowane przez zawodowych sędziów. Pozostawienie sztucznej inteligencji w składzie jednoosobowym na tym poziomie zaawansowania byłoby zbyt ryzykowne i wymagałoby zmiany Konstytucji RP oraz specjalistycznych ustaw.

Ważną sprawą jest bezstronność i niezawisłość sędziów. Kto miałby ponosić odpowiedzialność, jeśli sędzia będzie nadużywać sztucznej inteligencji przy orzekaniu? Ponadto pojawia się również kwestia odpowiedzialności za błędy sztucznej inteligencji w orzekaniu oraz sprawa jej programowania i czuwania nad odpowiednim stanem technicznym. Wymagałoby to zatrudnienia odpowiednich informatyków, którzy pełniliby funkcje administratorów, czyli czuwali nad prawidłowym działaniem systemu. W przypadku informatyków zatrudnianych przez sąd jako prywatne firmy, nastąpiłaby sprzeczność interesów, ponieważ sąd stałby się zależny i mógłby ulegać wpływowi i polityce finansowej zatrudnianej firmy. Trzeba pamiętać, że biznes jest nastawiony na odpowiedni system zarabiania pieniędzy. Na zadane pytanie, kto potrafi zrobić lepszego hamburgera niż te podawane w McDonald's, zgłosiła by się większość ludzi, ale tu chodzi o maszynę sprzedażową, o system biznesowy, m.in. marketing, inwestycje na giełdzie, ułożenie biur, system zatrudniania pracowników, dostawę sprzętu i surowców. Powiązanie działalności gospodarczej z sądami może nieść zagrożenie dla bezstronności instytucji i wpływać na poszczególne rozstrzygnięcia. Czy więc należałoby powołać niezależnych informatyków specjalizujących się w prawie, którzy czuwaliby nad odpowiednim orzekaniem sztucznej inteligencji? Są to realne problemy, które spotykają wymiar sprawiedliwości w najbliższych latach. W jaki sposób zawodowy sędzia powinien korzystać ze sztucznej inteligencji by zachować swoją bezstronność w orzekaniu? Czy rozwiązania podawane przez sztuczną inteligencję są bezstronne, czy są wypadkową wielu czynników? Sądzę, że na pewno wszystkie czynności wykonywane przez sztuczną inteligencją powinny być monitorowane przez odpowiednich specjalistów.

Istnieje możliwość wprowadzenia jednostek pomocniczych, w których sztuczna inteligencja mogłaby proponować rozwiązania w konkretnych sprawach. Jako jednostka pozasądowa sztuczna inteligencja nadzorowana przez odpowiednich specjalistów wydawałaby opinie. Sędzia pełniłby funkcję nadrzędną w stosunku do tych jednostek. To pozwoliłoby sprawdzić w praktyce, kiedy sztuczna inteligencja będzie powszechnie stosowana w pracy merytorycznej. Czy takie rozwiązanie sprawdzi się również w sądach przy pracy orzeczniczej sędziego lub czy mogłaby zastąpić sędziego lub ławnika?

Myślę, że przytoczone powyższe koncepcje na temat sztucznej inteligencji, to w pewnym sensie definicje ponadczasowe. Projektanci doskonaląc maszyny, oprogramowania⁶⁴ będą dążyć do nadania im umiejętności abstrakcyjnego myślenia człowieka, zrozumienia ludzkich zachowań i emocji. Sztuczna inteligencja w wielu aspektach, w teraźniejszości jak i w przyszłości, będzie przewyższać człowieka. Prawo jest niedoskonałe, podobnie jak ludzie, którzy je tworzą. Ciągłe dążymy do jego ulepszenia i większej przejrzystości. Jest możliwe stworzenie lepszej jakości prawa zawsze, ale nie ma możliwości stworzenia prawa doskonałego. Maszyny bazują na

⁶⁴ Raport, op. cit., s. 18.

danych im dostarczanych. Myślę, że rozwój sztucznej inteligencji przyniesie zarówno korzyści, jak i nowe problemy i wyzwania jakie człowiek będzie musiał przewyciężyć.

Należy zastanowić się nad sensem rozwoju sztucznej inteligencji w sądownictwie. Niewątpliwie SI mogłaby polepszyć dostępności prawa dla szerszego grona odbiorców, a także likwidować wykluczenie spowodowane niezajomością prawa. Dalsze korzyści, to udoskonalenie prawa, by stało się ono prostsze dla odbioru przeciętnego człowieka i umożliwiało zapobieganie konfliktom prawnym. Problemem będzie pogodzenie zastosowania SI w prawie ze specyfiką zawodu prawnika. Wynika to zarówno ze spektrum ekonomicznego i specyfiki zawodu. Większość prawników odnosi się dość sceptycznie do sztucznej inteligencji m.in. z racji braku możliwości zastosowania abstrakcyjnego myślenia, a także strat ekonomicznych związanych z przyspieszeniem procesu prowadzenia danej sprawy. Myślę, że w przyszłości sztuczna inteligencja stanie się istotnym konkurentem prawników, nie tylko narzędziem ułatwiającym pracę, ale realnym rozwiązaniem wielu problemów. Czynnikiem hamującym wprowadzenie zmian będzie warunek ekonomiczny. Trzeba pamiętać, że specyfika zawodu sędziego i innych zawodów prawniczych, opiera się nie tylko na wykładni językowej, ale również wykładni systemowej i celowościowej, będących jednym z najbardziej istotnych elementów interpretacji prawa. Sformułowane normy zawierające mnóstwo przepisów odsyłających utrudniają interpretację jednolitą prawa.

Kierunkiem w jakim powinna się rozwijać sztuczna inteligencja jest zastąpienie przede wszystkim papierowych akt cyfrowymi aktami oraz analiza dokumentów. To komputer, w połączeniu z odpowiednim systemem SI, potrafi wykonywać to lepiej i szybciej niż człowiek, co pozwoli na zaoszczędzenie czasu⁶⁵. Stosowanie form papierowych w najwyższym stopniu wydłuża postępowanie, dlatego należy od nich odchodzić. Akta sprawy powinny być dostępne elektronicznie, w wielu przypadkach umożliwiłoby to szybszą wymianę informacji. Ważne jest, by stworzyć jak najkorzystniejsze warunki sędziemu do rozpoznawania informacji, analizowania umów, czy innych dokumentów, często bardzo obszernych. Sztuczna inteligencja mogłaby pomagać w wybieraniu istotnych fragmentów dokumentu, pozwalając sędziemu na oszczędzeniu czasu.

Transformacja cyfrowa sądów ma na celu zwiększenie dostępu systemów wymiaru sprawiedliwości, zmniejszenia niesprawiedliwości i poprawy obsługi sądowej. Wymienione czynniki są pożądanym następstwem, ale nie siłą motywującą. Ważne jest by wprowadzać nowe technologie małymi krokami, uważnie monitorując powstałe skutki. Niezbędne jest gromadzenie i analizowanie danych związanych ze statystyką i realnym oddziaływaniem nowych technologii.

Trzeba zdawać sobie sprawę z zagrożeń sztucznej inteligencji, jak i jej zalet. Należy stosować SI małymi krokami rozważając wprowadzając nowe rozwiązania technologiczne. Nie można rezygnować z zastosowań nowych technologii obawą przed zmianą lub unowocześnieniem zawodów prawniczych.

W obliczu potencjalnego zagrożenia wielu specjalistów szuka pocieszenia w myśleniu zadaniowym. Analizując pracę specjaliści dzielą ją na wiele zadań cząstkowych, a potem ustalają, które według nich mogą wykonywać maszyny, a które zdają się wykraczać poza przewidywalne możliwości najbardziej zaawansowanych systemów. Wiedząc, że znaczna część ich bieżących zadań nie może być wykonywana

⁶⁵ Ibidem, s. 19.

maszynowo, czują się bezpiecznie. Trzeba pamiętać, że niesłusznie skupiamy się na obecnych formach pracy, a nie na tym, czy efekty pracy prawników sądowych da się osiągnąć w zupełnie inny sposób⁶⁶.

Można stwierdzić, iż przyszłość sądownictwa to sądy internetowe⁶⁷. Znaczącym ułatwieniem będzie pełna informatyzacja systemu sądownictwa. Przede wszystkim pozwы oraz inne pisma procesowe będą dostarczane drogą elektroniczną, a na życzenie strony tradycyjną drogą. Informatyzacja akt sprawy ułatwi sędziemu poruszanie się w dokumentach i ich dokładne analizowanie. Specjalne programy, takie jak Legalis lub Lex, stały się już codziennością każdego prawnika. Szukanie poszczególnych części istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy można by osiągnąć szybciej wyszukując poszczególne frazy, słowa kluczowe. Oczywiście wiąże się to z odpowiednim zabezpieczeniem elektronicznym akt sprawy przed niepożądanymi wyciekami danych i hakowaniem. Informatyzacja w zakresie poszukiwania i analizowania tekstu pozwoliłaby zaoszczędzić czas i wzrost wydajności pracy sędziego. Zamiast tracić czas na żmudne zbieranie informacji sędzia mógłby skupić się nad rozwiązywaniem najtrudniejszych aspektów związanych z wykładnią przepisów prawa, uzasadnieniach i rozstrzygnięciu sporów, co niewątpliwie wpłynęłoby na szybkość przeprowadzenia procesu. Jeśli chodzi o przyszłość pracy wymiaru sprawiedliwości, najważniejsze nie jest to, czy maszyny zastąpią człowieka, tylko czy obecne rezultaty ludzkiej pracy da się osiągnąć w inny sposób, przy wsparciu technologii. Zmęczenie, stres to czynniki mogące wpływać na jakość pracy sędziego.

Warto zwrócić uwagę, że rozumowanie sylogistyczne jest wstępem do samodzielnej twórczej pracy, opartej na pewnych zasadach. Takie rozumowanie wymaga umiejętności samokorekty, jak również myślenia abstrakcyjnego. Dlatego praca w tym aspekcie będzie wymagała wprawionego umysłu i umiejętności zastosowania logiki w praktyce. Trzeba również zastanowić się czy możliwe będzie nauczanie się przez maszynę rozumowania sylogistycznego oraz czy można nauczać wnioskowania sylogistycznego podając jedynie wiedzę na jego temat? Można, ale taki sposób nauczania nie odbiega od tradycyjnego modelu kształcenia. Nauczyciel pracujący w tym modelu nastawiony jest przede wszystkim na przekaz gotowej wiedzy oraz wierne jej odtworzenie przez ucznia, natomiast w minimalnym stopniu interesuje go kształtowanie i rozwijanie myślenia u ucznia. Trzeba jednak pamiętać, że wnioskowanie sylogistyczne jest rodzajem myślenia określonego rozumowaniem. Zatem sama wiedza o tym, jaka jest budowa wnioskowania sylogistycznego lub jakie są figury sylogistyczne nie wystarcza do tego, żeby tworzyć poprawne wnioskowania sylogistyczne. Trzeba bowiem jeszcze umieć twórczo korzystać z posiadanej wiedzy, a do tego potrzebny jest rozwój myślenia. Czy można nauczać wnioskowania sylogistycznego rozwijając jedynie myślenie? Można, ale trzeba pamiętać, że chodzi w tym kontekście o nauczanie rozumowania, czyli samokorygującej się czynności intelektualnej opartej na różnych kryteriach. Pewna wiedza jest zatem niezbędna. Nie należy jednak jej traktować jako cel sam w sobie, lecz raczej jako układ odniesienia, który umożliwi uczniowi rozwijanie samodzielności twórczej⁶⁸. Z rozumowań stosowanych podczas interpretacji prawa wymagane jest szczególne zwrócenie uwagi przez prawników teoretyków i praktyków na powstawanie modeli

⁶⁶ R. Susskind, op.cit., s. 207.

⁶⁷ Ibidem, s. 207.

⁶⁸ M. Smolak, *Kształtowanie umiejętności wnioskowania sylogistycznego*, „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna” 2015, T. IV, s. 117.

językowych LLM i prawidłowego ich rozwoju. Modele językowe w obecnym kształcie nie myślą, dokonują regresowych analiz występowania słów, fraz i dobierania odpowiedniego pasującego słowa. Technologia LLM w dużej mierze bazuje na uczeniu maszynowym opartym o statystykę, a nie logicznym myśleniu.

Do tego katalogu należy również zaliczyć informatyków, osoby zajmujące się oprogramowaniem, które ma zabezpieczać dokumenty sądowe oraz programy wspomagające pracę sędziego. We wprowadzaniu sztucznej inteligencji oraz rozwiązań ułatwiających i modernizujących pracę sędziego należy zachować zasadę złotego środka, kierować się również zasadami etycznymi, by sztuczna inteligencja oraz osoby programujące nie naruszały podstawowej wartości procesu sądowego jak sprawiedliwość proceduralna.

Podsumowanie

Ucieczka od nowych technologii nie jest możliwa w żadnej dziedzinie życia, w tym również w odniesieniu do wymiaru sprawiedliwości. Sztuczna inteligencja niesie zarówno dużo pozytywnych, jak i negatywnych konsekwencji. Ogromną zaletą staje się zastosowanie technologii, które umożliwią prowadzenie spraw strony, porozumiewanie się, konsultacje, czynności procesowe, wszystko, co wpływa na ekonomikę postępowania sądowego. Pomoże to przyspieszyć postępowanie i realizować czynności procesowe w dogodnym czasie. Występują tu zarówno zaoszczędzenie czasu sędziego i stron postępowania oraz eliminacja spóźnienia na rozprawę. Nieprzeprowadzenie rozprawy w sali sądowej nie stanowi problemu, bowiem dzięki technologii, wystarczy się połączyć i odbyć rozprawę, a każdy przed komputerem może być przesłuchany w charakterze świadka. Zagrożeniem może być kradzież tożsamości. Poszczególne systemy mogą pomóc w zweryfikowaniu nagrań i dowodów przez sędziów.

Zastosowanie sztucznej inteligencji w obecnych czasach powinno obejmować organizację pracy, ponaglenia, system losowego przyznania spraw, rozporządzenia wykonawcze, poszukiwanie sal, wolnych terminów, przyporządkowanie pracowników, administrację, merytoryczną weryfikację, pisma powództwa, zmianę powództwa, wprowadzenie hierarchii. Si można zastosować w fazie organizacyjnej, wolnych terminach, w weryfikowaniu sprawy po intensywności pism, nie sprawdzając ich merytoryki (proste, mechaniczne działania), a także w analizie sprawozdań finansowych oraz analizie korelacji między danymi w plikach excellowskich.

Celem sztucznej inteligencji powinno być **wspieranie człowieka w rozwiązywaniu problemów**, przyspieszenie rozwoju człowieka i wzbogacenie jego wiedzy na temat różnych dziedzin wiedzy. **Stoimy u progu rewolucji technologicznej związanej z rozwojem sztucznej inteligencji, wraz z tą rewolucją diametralnej zmianie ulegnie też funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości. Z powyższych rozważań wynika, że rozwój sztucznej inteligencji niesie ze sobą wiele szans i zagrożeń. Wszystko to motywuje nas do dalszych badań tego specyficznego obszaru i dokładniejszej refleksji naukowej.**

Streszczenie

Niesamowity rozwój sztucznej inteligencji obejmuje wszystkie dziedziny. Celem artykułu jest powiązanie pojęć sprawiedliwości proceduralnej i metodyki pracy sędziego z rozwojem sztucznej inteligencji. Zaprezentowanie szans i zagrożeń wynikających z zastosowania sztucznej inteligencji (SI) w sądownictwie. Czy sztuczna inteligencja zastąpi sędziego i w przyszłości nabędzie umiejętność abstrakcyjnego myślenia? Reforma związana z rozwojem sztucznej inteligencji w dziedzinie prawa jest nieunikniona, więc należy ją rzetelnie przeprowadzić. Umożliwią to dalsze badania nad sztuczną inteligencją zarówno nad systemami jak i badania statystyczne. Wprowadzanie nowych rozwiązań związanych ze sztuczną inteligencją w sądownictwie powinno odbywać się małymi krokami i z uwzględnieniem specyfiki poszczególnych gałęzi prawa, oraz zgodnie z wartościami procesu sądowego.

Słowa kluczowe: Wymiar sprawiedliwości, sprawiedliwość proceduralna, sztuczna inteligencja, metodyka pracy sędziego, sędzia, systemy informatyczne, informatyk

Summary

The incredible development of artificial intelligence covers all fields. The aim of the article is to link the concepts of procedural justice and judge's work methodology with the development of artificial intelligence. To present the opportunities and threats resulting from the use of artificial intelligence (AI) in the judiciary. Will artificial intelligence replace judges and acquire the ability to think abstractly in the future? The reform related to the development of artificial intelligence in the field of law is inevitable, so it must be carried out reliably. This will be made possible by further research on artificial intelligence, both on systems and statistical studies. The introduction of new solutions related to artificial intelligence in the judiciary should be introduced in small steps and taking into account the specificity of individual branches of law, and in accordance with the values of the judicial process.

Key words: justice, procedural justice, artificial intelligence, judge's work methodology, judge, information systems, computer scientist

Bibliografia

Akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
2. Konwencja O Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.).
3. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).
4. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1689 z dnia 13 czerwca 2024 r. w sprawie ustanowienia zharmonizowanych przepisów dotyczących sztucznej inteligencji oraz zmiany rozporządzeń (WE) nr 300/2008, (UE) nr 167/2013, (UE) nr 168/2013, (UE) 2018/858, (UE) 2018/1139 i (UE) 2019/2144 oraz dyrektyw 2014/90/UE, (UE) 2016/797 i (UE) 2020/1828 (akt w sprawie sztucznej inteligencji) Tekst mający znaczenie dla EOG (Dz. U. UE. L. z 2024 r. poz. 1689).

Orzecznictwo

1. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 13 maja 2002 r., SK 32/01, OTK ZU nr 3/A/2002, s. 409.
2. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 czerwca 2002 r., SK 5/02, OTK ZU nr 4/A/2002, s. 554.
3. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 lutego 2003 r. sygn. akt P 11/02 (Dz. U. Nr 41, poz. 360), s. 18.

Piśmiennictwo

1. M. Borucka-Arctowa, *Koncepcja sprawiedliwości proceduralnej i jej rola w okresie przemian systemu prawa – analiza teoretyczna i funkcjonalna*, [w:] *Dynamika wartości w prawie*, red. K. Pałeczki, Kraków 1997.
2. N. Bostrom, *Superintelligence*, Oxford 2014 r.
3. T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2019.
4. M. Cyrklaff-Gorczyca, A. Majchrzak, *Wykorzystanie wizerunku polityków w przekazach typu deepfake: analiza danych fact-checkingowych z 2023 roku*, „Horyzonty Polityki” 2024, vol. 15, nr 52.
5. P. Dolniak, T. Kuźma, A. Ludwiński, K. Wasik, *Prawne i instytucjonalne uwarunkowania AI w Polsce* [w:] P. Dolniak, T. Koźma, A. Ludwiński, K. Wasik, *Sztuczna inteligencja w wymiarze sprawiedliwości. Między prawem a algorytmami*, Warszawa 2024.
6. L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 2020.
7. H. Genn, *Online Court and the Future of Justice*, „The tenth Birkenhead Lecture” 2017.
8. J. Kaplan, *Sztuczna inteligencja co każdy powinien wiedzieć*, Oxford University Press 2016, wybór i oprac. S. Szymański, Warszawa 2019.
- A. Karolewski, *Sztuczna inteligencja w poszukiwaniu wiedzy*, 2024, Biuletyn EBIB, nr 2(213) /2024, <https://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/909/928>
9. D.V. Kędzierski, *Metodologia i pradygmat polskich szczegółowych nauk prawnych. „Transformacje Prawa Prywatnego”* 2018/3.
10. R. Kurzweil, *The Age of Spiritual Machines*, Books Penguin, 1999.
11. P. Michalik, *Wykluczenie cyfrowe a realizacja prawa do sądu na przykładzie elektronicznego postępowania upominawczego*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2024/3.
12. H. Pietrkowski, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2021.
13. *Prawo konstytucyjne*, red. B. Szmulik, aut. M. Borski, M. Maksymiuk, K. Nowak, B. Przywora, J. Uliasz, Warszawa 2016.
14. M. Pszczyński, *Władztwo dyskrecjonalne a wykorzystanie sztucznej inteligencji. Szanse i zagrożenia w administracji publicznej*, [w:] *XIV Łódzkie Spotkania Prawnicze: „Oblicza dyskrecjonalności w przestrzeni administracji publicznej”. Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Łódź, 22 listopada 2024* (materiały niepublikowane).
15. Raport, *Rekomendacje w zakresie zastosowania sztucznej inteligencji w sądownictwie i prokuraturze, raport przygotowany przez Grupę Roboczą ds. Sztucznej Inteligencji Podgrupa ds. etyki i prawa Ministerstwa Cyfryzacji*, Warszawa 2023.
16. M. Smolak, *Kształtowanie umiejętności wnioskowania sylogistycznego*, „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna”, 2015, Tom IV.
17. R. Susskind, *Sądy internetowe i przyszłość wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2021.
18. R. A. Tokarczyk, *Sprawiedliwość jako naczelną wartość prawa*, „Acta Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G” 1997/44.
- A. Wodecki, *Technologie generatywne w szkolnictwie wyższym – diagnostyka sytuacji, przydatne kompetencje i propozycja metody*, „E-mentor” 2-23/3.
19. Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Warszawa 2014.

Źródła Internetowe

1. M. Kotarczyk, *Sztuczna inteligencja w sądownictwie*. https://www.youtube.com/watch?v=eTRGNlr_hQA [dostęp: 3.12.2023 r.].
2. M. Piołun-Noyszewski, *Rozwiązania z zakresu Sztucznej Inteligencji opracowane w Polsce na tle rozwiązań światowych gigantów*. <https://www.youtube.com/watch?v=WkhpQK75JOk> [dostęp: 3.12.2023 r.].
3. <https://law4tech.pl/definicja-sztucznej-inteligencji-z-perspektywy-data-scientist/> [dostęp: 8.12.2024].

4. chrome-
extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://rm.coe.int/1680afae3c,
[dostęp: 8.12.2024].

ISSN 2720-3298

